

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

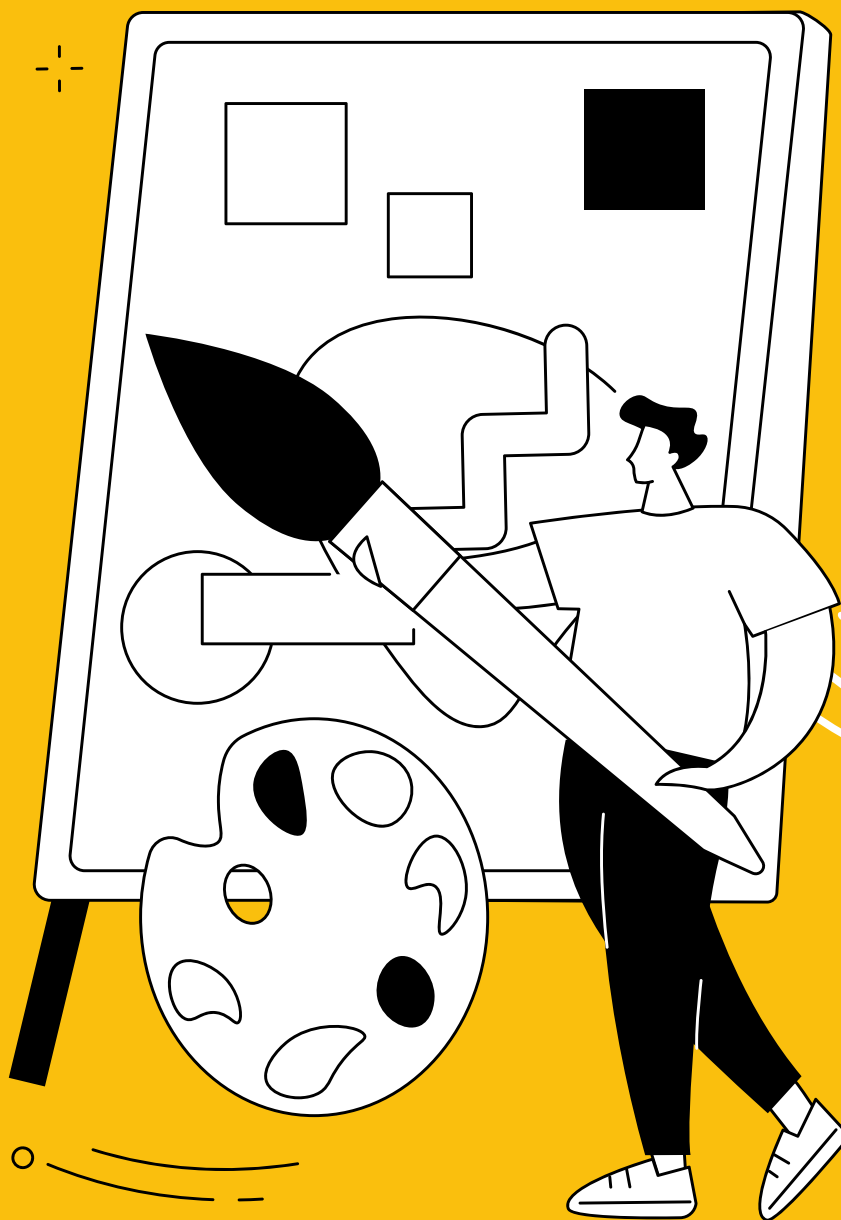
О. ОСВІТОРІЯ

EDUCATION
CANNOT
WAIT

НУШ У ЧАСИ ЗМІН: 5-6 КЛАСИ

Мистецька освітня галузь

НУШ у час змін: 5–6 класи. Мистецька освітня галузь / авторки: О. Комаровська, О. Гайдамака, Н. Лемешева, Л. Боднарюк, Г. Кізілова, Ю.Жданович, Т. Строгаль. Київ, 2026, 101 с.

Рецензентка: О. Гумінська — доцентка кафедри музикознавства, фольклору та музичної освіти Рівненського державного гуманітарного університету, кандидатка педагогічних наук.

У навчально-методичному посібнику розглядаються основні особливості реалізації реформи НУШ на адаптаційному циклі основної школи (5-6 класи) відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020). Зокрема увагу приділено практичним аспектам наступності між початковою і основною школою, компетентнісному підходу під час діагностування результативності навчання мистецтва, педагогічному інструментарію мистецької комунікації в дистанційному і змішаному форматах. Особливого значення надається питанням організації інклюзивного навчання, а також загострюваній проблематиці арттерапевтичної допомоги учнівству. Видання насичене прикладами практичних завдань і творчих вправлянь.

Посібник буде корисним для вчителів мистецтва, методистів, тренерів НУШ і всім, хто прагне змін у мистецькій освітній галузі.

© Education Cannot Wait (ECW) 2026

Дана ініціатива впроваджується у межах Багаторічної програми стійкості 2024-2026 (MYRP) та фінансується Education Cannot Wait (ECW), глобальним фондом ООН, що підтримує розвиток освіти в надзвичайних ситуаціях і тривалих кризах. MYRP в Україні впроваджується за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Авторки посібника

**Оксана
Комаровська**

Завідувачка відділу мистецької освіти Інституту педагогіки НАПН України, докторка педагогічних наук, професорка

**Олена
Гайдамака**

Провідна наукова співробітниця ПУ Інститут прикладної педагогіки, кандидатка педагогічних наук, заслужена працівниця освіти України

**Наталія
Лемешева**

Методистка предметів мистецької освіти галузі лабораторії виховної роботи, КНЗ «ЧОІПОПП Черкаської обласної ради»

**Людмила
Боднарюк**

Вчителька музичного мистецтва та ІК «Мистецтво» Виноградівської ЗОШ I-III ступенів № 8

**Тетяна
Строгаль**

Кандидатка педагогічних наук, доцентка, практична психологиня, музична терапевтка, арттерапевтка. Художня керівниця та головна диригентка жіночого хору «Ми з України» м. Магдебург

**Галина
Кізілова**

Директорка Тернопільського НВК «Загальноосвітня школа – економічний ліцей № 9 ім. І. Блажкевич»

**Юлія
Жданович**

Кандидатка педагогічних наук, магістриня психології, арттерапевтка, практична психологиня, травмотерапевтка, керівниця, викладачка Школи ментально здоров'я та духовного розвитку

Символ-навігатори

Зверніть увагу! — для важливих моментів та акцентів, на що потрібно звернути увагу вчителю / вчительці.

Порада: практичні рекомендації для вчителів / вчительок.

Практичний кейс: приклад завдання.

Додаткова інформація: покликання на зовнішні ресурси, відео, статті.

Відео / музичний твір для обговорення: з зв'язок із відео з онлайн-курсу або додаткові відео та аудіо.

Зміст

ВСТУП

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВА В 5–6 КЛАСАХ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ НУШ

- 1.1. Наступність між початковою та базовою школою у навчанні мистецтва 8
- 1.2. Ключові компетентності та наскрізні уміння учнів 1–6 класів: мистецтво як простір розвитку 20
- 1.3. Інклюзивне навчання мистецтва у 5–6 класах: організаційні та методичні рішення 29

КОМПЕТЕНТІСНЕ НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВА

- 2.1. Мистецька компетентність у дії: розвиток когнітивної, діяльнісної та емоційно-ціннісної складових 39
- 2.2. Компетентнісні завдання та проєкти з мистецтва: добір, конструювання, приклади 50

НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВА У КРИЗОВИХ УМОВАХ

- 3.1. Подолання навчальних втрат у мистецькій освітній галузі: стратегії для 5–6 класів 64
- 3.2. Дистанційний урок образотворчого мистецтва у 5–6 класах: інструменти, платформи, приклади завдань 69
- 3.3. Онлайн-хор у 5–6 класах: організація дистанційної вокально-хорової роботи 73
- 3.4. Артпедагогіка та елементи арттерапії на уроках мистецтва 80
- 3.5. Психоемоційний ресурс учителя мистецтва: профілактика виснаження та збереження якості навчання 95

Вступ

Оксана Комаровська

Перед освітою нині стоять серйозні виклики, долати які здатні творчі й небайдужі люди, що постійно перебувають у пошуку нових ідей, передчутті педагогічних і мистецьких відкриттів та прагнуть саморозвитку. Саме такі читачі та читачки наразі гортають цей посібник, котрий націлений стимулювати пошук, навчити прогнозувати не лише труднощі, а й способи їх подолання, бачити перспективу.

Складним для учнівства, тим паче в теперішніх українських реаліях, є перехід від початкової до основної школи. Тому вкрай важливо насичувати уроки мистецтва радістю пізнання і творчості. Для цього варто точніше розібратися в лабіринтах перехідного періоду, вікових особливостях адаптації учнівства — і до нового етапу шкільного життя зі зміненими умовами комунікації з учительством, однолітками, і до специфіки дистанційного / змішаного формату навчання мистецтва, який все більше входить у наше життя.

Як показує практика, серйозні задачі постають і у зв'язку з посиленою потребою психологічної підтримки дітей на уроках мистецтва, що не є простим завданням, а потребує вдумливого й обережного ставлення, дії за принципом «допомагай, але не нашкодь».

Постійне перебування в стані напруги у зв'язку з життєвими реаліями призводять і до ризиків емоційного вигорання вчителя / вчительки мистецтва, тобто — як не парадоксально — того предмету, навчання якого базується на виявленні та збагаченні власних емоцій від спілкування з мистецтвом і від спілкування з учнівством про мистецтво. Саме тому не лише діти, а й учительство потребує кваліфікованих порад щодо збереження й відновлення власного життєвого ресурсу із застосуванням артзасобів і прийомів.

Отже, мета цього посібника — на основі привернення уваги учительства до проблемних питань, які так чи інакше постануть у роботі з учнівством 5–6-х класів, надати практичні поради для організації такого спілкування з дітьми, щоб пізнання ними мистецтва було повноцінним і насиченим емоцією, духовністю, радістю, відчуттям перспективи, а зміст і компетентнісний потенціал мистецької галузі — реалізованим.

Завдання, які ставив перед собою авторський колектив посібника:

- уточнити сутність компетентнісного навчання мистецтва саме на адаптаційному циклі шкільного життя дитини;
- озброїти вчительство практичними матеріалами та порадами щодо застосування й самостійного створення необхідного педагогічного інструментарію, зокрема діагностувального в контексті їх компетентнісного застосування;
- допомогти в організації дистанційної практичної художньо-творчої діяльності учнівства на уроках мистецтва; адже сфера мистецтва принципово базується на безпосередній міжособистісній комунікації, котра в умовах об'єктивного «наступу» дистанційного формату істотно нівелюється; утім навчання онлайн не повинно реалізовуватися як буквальне перенесення на екран «звичного» спілкування й водночас не має втратити емоційний зв'язок з учнівством;
- розібратися в складних нюансах організації мистецької діяльності учнівства в інклюзивному класі, індивідуальних підходах до дітей;
- пояснити етичні аспекти застосування арттерапевтичних технік, їхні ризики, потенціал і межі.

Шляхи виконання цих завдань читацька аудиторія знайде в трьох відповідних розділах цього посібника, насичених не лише теоретичними відомостями, а й передусім аналізом конкретних педагогічних ситуацій, прикладами, які кожен вчитель / кожна вчителька зможе трансформувати під умови свого класу і конкретного уроку в 5–6-х класах.

Особливості навчання мистецтва в 5–6 класах у контексті реформи НУШ

РОЗДІЛ 1

Оксана Комаровська

У розділі розглядаємо практичні аспекти адаптації учнівства при переході від початкової до основної школи; прогнозуємо динаміку формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнівства від першого класу до завершення адаптаційного циклу основної школи; даємо практичні поради. Увагу приділяємо організації та методичним підходам до інклюзивного навчання мистецтва в 5–6-х класах.

1.1. Наступність між початковою та базовою школою у навчанні мистецтва

Олена Гайдамака

Перехід від початкової до базової школи — це момент, коли дитина ніби «стоїть на порозі». За спиною — знайомий, безпечний світ з одним учителем / учителькою, світ гри, емоційної підтримки й інтуїтивної творчості. Попереду — нові правила, кілька педагогів, інший темп, складніші завдання та перші відчуття дорослішання. Для 10–11-річної дитини це внутрішній злам, який вона проживає щодня, часто мовчки.

Перші місяці навчання у 5-му класі — це період, коли дитина щодня перевіряє світ на безпечність. Вона придивляється до нових учителів / учительок, намагається зрозуміти правила, відчуває власні межі й шукає підтримки. Учитель / учителька мистецтва має унікальну можливість стати для дитини стабільною опорою — тим дорослим, поруч із яким не страшно помилятися й залишатися собою.

На етапі адаптації головне завдання вчителя / вчительки — не пришвидшити освітній процес, а сповільнити його настільки, щоб дитина встигла «увійти» в нову реальність. Мистецтво працює як м'який амортизатор змін.

Діагностика як перший крок адаптації

Важливим для забезпечення наступності між початковою та базовою школою є діагностування навчальних можливостей учнів і учениць на початку 5-го класу. Ідеться не про перевірку знань у традиційному розумінні, а про м'яке, безоцінне виявлення стартового досвіду дитини, її готовності сприймати нове навчальне середовище та особливості художнього мислення.

Діагностувальна робота на початку навчального року дає змогу вчителю / вчительці побачити реальну картину класу: різні стартові рівні без порівняння й конкуренції; сильні сторони учнівства та зони, що потребують підтримки. Така діагностика не передбачає бального оцінювання й не має на меті «виявити помилки». Головне завдання — зрозуміти дитину в мистецтві, побачити, як вона сприймає образ, колір, настрій, музику, як міркує і творить.

Результати слугуватимуть підґрунтям для планування адаптаційного періоду: добору темпу навчання, форм роботи, рівня складності завдань, акцентів на емоційній підтримці, збагаченню понятійного апарату або творчої впевненості. Така діагностика дозволяє будувати освітній процес від дитини, а не від абстрактної норми, забезпечуючи м'який і безпечний перехід до базової школи.

Наведемо для прикладу діагностувальну роботу, яку доречно провести на початку 5-го класу.

Практичний кейс

Приклад діагностувальної роботи з інтегрованого курсу «Мистецтво» на початку навчального року в 5 класі

Тривалість: 20–25 хв.

Мета: з'ясувати рівень сформованості мистецького досвіду учнівства 5-го класу після завершення початкової школи.

Діагностувальна робота не передбачає бального оцінювання. Вона спрямована на виявлення стартових можливостей учнів і учениць 5-го класу, їхнього досвіду сприймання мистецтва та готовності до навчання в базовій школі. Отримані результати слугують підґрунтям для подальшого планування освітнього процесу.

За результатами виконання діагностувальної роботи вчитель / учителька може:

- побачити різні стартові рівні учнів і учениць без порівняння та конкуренції;
- визначити, на які аспекти варто спиратися на початку навчання в 5-му класі;
- виявити дітей, які потребують підтримки в опануванні термінології, розвитку емоційного словника або творчої впевненості;
- планувати подальше навчання з урахуванням реальних можливостей класу.

Ця діагностика допомагає побачити дитину в мистецтві, а не перевірити «правильність» відповідей. Вона створює безпечний простір для самовираження та формує основу для подальшого компетентнісного навчання.

Під час аналізу виконаних робіт рекомендується заповнювати «Узагальнений бланк діагностичного спостереження». Це дає змогу:

- побачити профіль класу (сильні сторони та зони, що потребують уваги);
- спланувати адаптаційний період 5-го класу;
- обґрунтувати потребу в індивідуальній підтримці окремих учнів і учениць;
- визначити наступні педагогічні кроки.

Розглянь уважно репродукцію картини Ольги Кваші «Ранковий гість» і виконай завдання 1-4.

1. Допиши, хто (що) намальовано основними кольорами.

Синій _____

Жовтий _____

Зелений _____

Червоний _____

Фіолетовий _____

Помаранчевий _____

2. З яких кольорів утворюються похідні кольори? Поєднай відповідне.

1. Зелений

А. Жовтий + червоний

2. Фіолетовий

Б. Жовтий + синій

3. Помаранчевий

В. Червоний + синій

3. Які об'єкти картини розміщено на цих планах? Поєднай відповідне.

1. Стіна, кіт

А. Дальній

2. Акваріум, квіти

Б. Середній

3. Папуга, рослини

В. Передній

4. Про що, на твою думку, «розповідає» ця картина? Познач УСІ варіанти, які вважаєш правильними.

А. Самотність

Б. Життя поруч

В. Затишок і безпеку

Г. Тривогу і небезпеку

Д. Гармонію в природі

Послухай уважно музичний твір і виконай завдання 5, 6.

 Йоганн Себастьян Бах «Жарт»

5. Познач, хто або який інструмент виконує цей твір (вибери ВСІ правильні, на твою думку, варіанти).

- А. Гітара
- Б. Флейта
- В. Скрипки
- Г. Співак / співачка
- Д. Фортепіано

6. Познач музичні характеристики твору (вибери ВСІ правильні, на твою думку, варіанти).

- А. Помірний темп
- Б. Швидкий темп
- В. Наспівна мелодія
- Г. Грайлива мелодія

7. Порівняй настрої творів мистецтва: картини Ольги Кваші «Ранковий гість» і твору Йоганна Себастьяна Баха «Жарт». Напиши, що їх об'єднує (1–2 речення).

8. Уяви, що картина Ольги Кваші «Ранковий гість» — кадр з мультфільму. Придумай і створи ескіз іншого кадру з цієї історії (можеш додати або змінити персонажів). Можеш використовувати олівці, фломастери, ручки тощо. Дай йому назву.

Зверніть увагу!

Результати, зафіксовані в бланку спостереження, не виставляються в журнал, не подаються учням і ученицям як оцінка, не використовуються для порівняння дітей між собою, а слугують виключно інструментом педагогічного аналізу та підтримки.

Узагальнений бланк діагностичного спостереження

Під час аналізу виконання кожного завдання позначайте відповідний рівень (1, 2 або 3), де:

1 — виконує із суттєвими труднощами або не може виконати без підтримки;

2 — загалом виконує завдання самостійно, але допускає незначні помилки або потребує підказок;

3 — виконує впевнено, самостійно, демонструє розуміння.

Коментар — кілька коротких спостережень (не оцінка).

Для аналізу завдання 8 рекомендується додатково скористатися рубриками, поданими нижче.

ПІБ учня / учениці	Орієнтація в термінах (розпізнає / використовує слова, поняття)	Емоційне сприй- мання, здатність до міркувань (відчуття, пояснення, думки)	Творче самовираження (ідея, образ, спосіб виконання)	Коментар

Рубрики аналізу художньо-творчої роботи

Критерії / рівні	1	2	3
Композиція та цілісність	Композиція має фрагментарний характер	Композиція загалом цілісна, але окремі елементи потре- бують узгодження	Композиція загалом цілісна, елементи взаємопов'язані
Назва роботи	Назва відсутня або сформульована нечітко	Назва не пов'язана із завданням	Назва влучно передає настрій і зміст

Створення емоційно безпечного простору

Емоційна безпека формується не гучними гаслами, а непомітними, повторюваними педагогічними жестами: тоном голосу, реакцією на помилку, уважністю до процесу. Наприклад, перед тим як аналізувати твори мистецтва або пропонувати виконання творчого завдання, варто подбати про базове відчуття безпеки. Для дитини важливо знати: на цьому уроці його / її не висміють, не порівняють і не назвуть «нездібним / нездібною».

Для створення емоційно безпечного простору доцільно використовувати відомі, але дуже важливі для адаптації педагогічні прийоми.

1. **«Емоційні хвилини» на початку уроку**, які допомагають учнівству психологічно перемкнутися й налаштуватися на творчу діяльність. Вони мають бути короткими (1–3 хв) та емоційно нейтральними, наприклад: запитання про настрій, його колір або асоціацію. Відповіді можуть бути усними, руховими чи візуальними, участь — добровільною. Це створює атмосферу прийняття й допомагає дитині м'яко увійти в урок, знівелювати напруження.
2. **Завдання без «правильної» відповіді**. Використовуємо завдання з відкритим результатом без єдиного зразка виконання («передай настрої лініями», «намалюй музику», «вирази стан через колір»). У таких завданнях підкреслюється цінність кожного варіанта як прояву індивідуального бачення, що знижує страх помилки, підтримує відчуття свободи й зменшує порівняння з іншими.
3. **Коментарі, спрямовані на спробу й ідею, а не на технічну якість**. Під час аналізу виконаного учнем / ученицею завдання акцентуємо увагу на творчому задумі та процесі пошуку, а не на точності виконання. Формулювання на кшталт «сміливий вибір кольору», «цікава ідея», «мені подобається, як ти шукаєш варіанти» підтримують внутрішню мотивацію та допомагають дитині усвідомлювати власну діяльність.
4. **Тимчасове зменшення ролі бальної оцінки на користь словесного зворотного зв'язку**. У період адаптації доцільно зменшити акцент на бальних оцінках, замінюючи їх формувальним словесним оцінюванням, зосередженим на зусиллях, прогресі та цікавих рішеннях. Це допомагає дитині фокусуватися на розвитку, а не на страху помилитися, і створює відчуття підтримки.
5. **Опора на знайомі форми діяльності**. Щоб уникнути різкого розриву з досвідом початкової школи, важливо зберігати впізнавані форми діяльності, поступово наповнюючи їх новим змістом і навчальними завданнями. Це допомагає створити для учнівства відчуття неперервності освітнього досвіду: діти усвідомлюють, що навчання в базовій школі не заперечує їхні попередні вміння, а спирається на них і розвиває. Так формується впевненість, необхідна для подальшого творчого й особистісного зростання.

- 6. Ігрові ролі** («я — художник / художниця», «я — дизайнер / дизайнерка», «я — режисер / режисерка») надають можливості зберегти звичний формат діяльності, наповнюючи його новим, більш усвідомленим змістом. Такі ролі допомагають дитині поступово перейти від гри до проєктного мислення без психологічного напруження.

Рухові паузи, пов'язані з темою уроку, відповідають природній потребі п'ятикласників / п'ятикласниць у русі. Відтворення ритму жестами, рухами тіла або передавання характеру образу пластикою знімає напруження, активізує увагу й допомагає тілесно відчувати мистецькі поняття, як-от: темп, ритм, динаміку.

Поступовість і зрозумілість

У базовій школі труднощі часто виникають не через складність завдання, а через його нечіткість / незрозумілість дитині. Розгорнуті інструкції, нові терміни та незрозумілі критерії оцінювання посилюють напруження, тому всі поставлені учнівству завдання мають бути максимально зрозумілими.

Поділ складного завдання на короткі етапи робить діяльність доступною та зрозумілою. Коли велике завдання розбивається на послідовні кроки — ескіз, добір кольорів, основна робота, завершення, — учень або учениця зосереджується на конкретному етапі, а не на всьому завданні одразу. Доцільно також застосовувати візуальні інструкції, подані у вигляді простих кроків виконання завдань («подумати — спробувати — показати», «слухаємо — малюємо — обговорюємо»). Це знижує страх помилки та перевантаження.

Демонстрація дій разом з класом підтримує впевненість учнівства на старті роботи. Учитель / учителька показує окремі кроки паралельно з дітьми, наголошуючи, що це не зразок для копіювання, а орієнтир для початку. Такий підхід знімає страх «я не знаю, з чого почати» й створює атмосферу партнерства.

Пояснення понять через образи та життєві аналогії полегшує розуміння мистецьких термінів. Порівняння композиції з організацією простору кімнати, ритму — з кроками чи музичним пульсом допомагає пов'язати нові поняття з власним досвідом учнівства. Терміни вводимо поступово, коли інтуїтивне розуміння вже сформоване.

Свобода вибору як підтримка дорослішання

П'ятикласник / п'ятикласниця хоче відчувати, що його / її думка має значення. Це повертає дитині відчуття самоконтролю, яке часто втрачається під час переходу до базової школи. Право вибору в межах чітких умов підвищує мотивацію, формує відповідальність і підтримує процес дорослішання. Мистецтво стає простором самоствердження, де дитина вчиться приймати рішення й довіряти собі.

Вибір матеріалу, техніки або формату роботи допомагає підтримати автономію учнівства. Пропонуючи кілька рівноцінних варіантів (олівці, пастель, колаж, аплікація, цифровий формат), учитель / учителька дає змогу працювати в комфортний спосіб. Усі виконані варіанти оцінюються за спільними критеріями, зосередженими на ідеї та зусиллях, а не на технічній складності.

Завдання з кількома варіантами складності враховують різний темп і рівень підготовки без відчуття нерівності. Учні та учениці можуть самостійно вибрати базовий, ускладнений або творчий розширений варіант, сприймаючи цей вибір як власну освітню траєкторію, а не як оцінку можливостей.

Право обрати роль у груповій роботі підвищує соціальний комфорт. Запропонований вибір ролей (ідейник / ідейниця, виконавець / виконавиця, дизайнер / дизайнерка, координатор / координаторка, презентатор / презентаторка) допомагає кожному / кожній відчувати власну значущість і уникнути примусу. З часом учитель / учителька може м'яко заохочувати дітей пробувати нові ролі, розширюючи досвід співпраці.

Соціальна взаємодія без тиску

Адаптація в 5-му класі пов'язана з появою нових соціальних ролей і посиленою чутливістю до оцінки однолітків. Для багатьох учнів та учениць страх осуду стає серйознішою перешкодою, ніж складність навчального завдання. Тому завдання вчителя / вчительки — організувати м'яку, підтримувальну співпрацю без змагального напруження. У такому середовищі мистецтво допомагає налагоджувати зв'язки, розвивати емпатію та формувати довіру між однокласниками.

Парна та групова робота в адаптаційний період має бути структурованою. Чітке визначення ролей допомагає уникнути відчуття непотрібності або порівняння з іншими. Усі ролі — рівноцінні, а учні та учениці заохочуються з часом пробувати різні позиції, що сприяє соціальному комфорту й впевненості.

Спільні творчі проєкти з обов'язковим внеском кожного. Панно, колажі, інсталяції, міні-виставки формують відчуття належності до спільноти, якщо результат залежить від внеску кожного учасника / кожної учасниці. Учитель / учителька акцентує увагу не на якості окремих робіт, а на взаємодії та спільному процесі. Такий формат знижує конкурентність і створює позитивний соціальний досвід.

Щоб знизити напруження під час публічних виступів, доцільно змінити саму логіку презентації. Вони мають бути у форматі «розповіді», а не «захисту». Учні не «захистають» роботу, а розповідають про задум, процес і власні враження. Можливість говорити в парі чи групі та використання запитань-підказок допомагають поступово формувати навички усного мовлення без страху помилки.

У період адаптації взаємооцінювання вибудовується через позитивні формули («Мені сподобалося, бо...», «Я помітив / помітила цікавий момент...»). Важливо заздалегідь визначити правила: не порівнювати роботи між собою, не вказувати на недоліки, говорити лише про власні враження. Такий підхід навчає помічати сильні сторони інших і знижує страх соціального осуду.

Зв'язок із сучасним світом дитини

Мотивація п'ятикласника / п'ятикласниці зростає, якщо він / вона бачить сенс навчання. Якщо мистецтво сприймається як щось далеке й «музейне», інтерес швидко згасає. На етапі адаптації важливо показати учнівству, що мистецтво присутнє в їхньому повсякденні й має безпосередній зв'язок із сучасною культурою. Тоді урок мистецтва перестає бути «ще одним предметом» і стає частиною реального життя дитини.

Аналіз сучасних візуальних образів (плакатів, кліпів, коміксів) допомагає побачити мистецтво в «живому» повсякденні. Обговорення вибудовуємо навколо емоцій, кольорів, ритму та настрою з простими запитаннями: «Що привертає увагу?», «Який настрій створює зображення?». Так формуються навички візуального аналізу без дистанції між «високим» мистецтвом і світом дитини.

Практичні та проєктні завдання з реальним змістом (обкладинка, афіша, дизайн) підвищують зацікавлення, адже демонструють практичну цінність мистецьких умінь. Створюючи обкладинку книги чи афішу події, діти вчаться планувати, добирати образи та передавати зміст через візуальні засоби, поступово розвиваючи проєктне мислення й відповідальність за результат.

Поєднання традиційних технік із цифровими інструментами відповідає реаліям сучасного дитинства. Малювання, колаж чи аплікацію доповнюємо фотографуванням або простими цифровими редакторами, використовуючи їх як засіб розширення творчих можливостей, а не заміну художньої діяльності. Це сприяє формуванню цифрової грамотності й демонструє адаптивність мистецтва до сучасних технологій.

Обговорення мистецтва в повсякденному житті допомагає учнівству усвідомити, що художні образи супроводжують нас щодня — у музиці, рекламі, ілюстраціях, вуличному просторі. Короткі розмови про власні спостереження формують зв'язок між навчальним матеріалом і особистим досвідом, розвиваючи естетичну чутливість.

М'яка рефлексія замість жорсткого підсумку

Завершення уроку в адаптаційний період має бути коротким, ненав'язливим і безоцінним. М'яка рефлексія допомагає дитині усвідомити власний досвід і завершити урок у стані психологічного комфорту.

У період адаптації запитання з перевірки можуть викликати напруження, тому доцільно замінювати їх рефлексивними, спрямованими на особистий досвід учня / учениці. Наприклад, запитання «Що було цікавим?», «Що здивувало?» або «Що захотілося спробувати ще?» не містять «правильної» відповіді й допомагають дитині усвідомити власну залученість без страху помилки.

Асоціативна рефлексія є зручною для п'ятикласників / п'ятикласниць, яким складно одразу висловити свої відчуття. Пропозиція наприкінці уроку вибрати колір, слово або жест, що передає настрій, дозволяє залучити до рефлексії навіть сором'язливих учнів та учениць і водночас зберігає мистецький характер заняття.

Щоб зменшити страх публічного висловлювання, важливо пропонувати альтернативні форми рефлексії. Короткі позначки на папері — символ, лінія, слово чи смайлик — дають змогу дитині зафіксувати власний стан без оцінювання й зберегти право на приватність.

На етапі завершення уроку доцільно зосереджуватися не на оцінці результату, а на переживаннях і процесі роботи. Запитання про настрій, відчуття легкості чи складності допомагають учнівству поступово розвивати емоційну грамотність і формувати позитивне ставлення до навчання. М'яка, безоцінна рефлексія дозволяє завершувати урок у стані психологічного комфорту, сприяє усвідомленню власного досвіду. Саме через такі завершення дитина поступово приймає нову роль учня / учениці базової школи, зберігаючи впевненість та інтерес до мистецтва.

Особливості дистанційного навчання в адаптаційний період

Під час онлайн-навчання звернімо увагу на кілька важливих аспектів.

Подолання цифрової дистанції: через обмеженість живого контакту вчителю / вчительці важливо ще активніше використовувати теплий тон голосу та візуальні реакції (емодзі, віртуальні вподобайки), щоб дитина не почувалася самотньою перед екраном.

Технічна гнучкість: враховуючи можливі проблеми з інтернетом чи відсутність специфічних художніх матеріалів вдома, завдання мають передбачати максимальну варіативність (можливість малювати звичайною ручкою, створювати аплікації з підручних матеріалів або працювати в простих безкоштовних графічних редакторах).

Візуальна підтримка в Zoom / Meet: оскільки учнівству важко довго тримати концентрацію, інструкції та плани уроку мають бути завжди перед очима (на слайді презентації або в спільному чаті).

Бережна рефлексія в чаті: для сором'язливих дітей, яким важко вмикати мікрофон, чат стає безпечним місцем для «асоціативної рефлексії» через символи чи короткі слова.

Отже, на етапі адаптації в 5-му класі вчитель / учителька мистецтва працює не лише з навчальним змістом, а й з емоційним станом дитини. Його / її завдання — створити умови, у яких мистецтво стане не випробуванням, а підтримкою.

Коли педагог діє м'яко та послідовно, зберігає знайоме й обережно вводить нове, дає свободу вибору й право на помилку, підтримує, а не оцінює, дитина проходить перехід до базової школи без втрати віри в себе.

І саме тоді мистецтво стає тим простором, де адаптація перетворюється на розвиток. А урок мистецтва стає простором підтримки, самовираження й поступового дорослішання, де дитина не боїться помилятися, пробує нове та зберігає інтерес до творчості.

1.2. Ключові компетентності та наскрізні вміння учнів 1–6 класів: мистецтво як простір розвитку

Наталія Лемешева

Сучасний урок мистецтва — це не просто малювання, спів, гра, сприймання, а справжній процес становлення, де в кожному мазку чи звуці закладається фундамент Особистості. Обговорення творів, вираження почуттів та пошук художніх форм для ідей — це шлях до глибокого внутрішнього зростання. Дитина вчиться самовиражатися, відчувати інших людей, пізнавати світ, приймати сміливі рішення, брати відповідальність за власний життєвий шлях.

Мистецтво природно плекає в учнівства повний спектр ключових компетентностей та наскрізних умінь. Воно розвиває культурну обізнаність і спілкування державною мовою через аналіз та інтерпретацію мистецьких образів; громадянську відповідальність та глибокий патріотизм — через вивчення національної спадщини; математичну логіку — через композицію, інноваційність; екологічну грамотність — через творчі експерименти з формами й матеріалами.

Щоб цей розвиток був системним, застосовуємо цілісну стратегію для 1–6-х класів. Маршрут — це шлях зростання:

- 1–2-гі класи — це відкриття власного «Я»;
- 3–4-ті класи — сила співпраці та єдності;
- 5–6-ті класи — сміливий діалог з великим світом.

Пройдімо ним разом!

1–2-гі класи — самовираження, «Я відчуваю» через відкриття мови мистецтва та пізнання себе.

Перший етап — період «мистецької ініціації»; вектор розвитку — самовираження та реалізація принципу «Я відчуваю». Через опанування мови мистецтва дитина здійснює глибинне пізнання власного «Я», де колір, лінія, звук та пластика тіла стають інструментами об'єктивації її внутрішнього світу. Методичний пріоритет полягає у створенні безпечного креативного простору з акцентом на внутрішній стан дитини, її емоційне «вивільнення» та підтримку творчої сміливості. Так закладається фундамент психологічної впевненості особистості, утвердження її самоцінного права відчувати, творити, бути поміченою та почутою в освітньому процесі.

Спонтанні прояви дитячої активності — це не хаотична діяльність, а інтенсивний і природний процес пошуку засобів самовираження. Методично вагомими є практики, які не обмежуються конкретними зразками, а дозволяють дитині досліджувати й діяти інтуїтивно.

Наприклад, вільні графічні імпровізації, так звані «каляки-маляки», — це пошук лінійної експресії та пластичної форми; вокальні — передача свого емоційного стану голосом, дослідження його діапазону та можливостей; шумові перформанси — первинне осмислення ритмічних структур і тембрового різноманіття через взаємодію з «випадковими» звуками. Така активність формує творчу впевненість дитини. Свобода дій та емоційна залученість дозволяють їй не просто створювати щось нове, а й повноцінно проживати свій авторський досвід.

З метою зниження страху помилки доцільними є свідоме усунення оцінювальної дихотомії «гарно / негарно» та заміна її відкритими запитаннями рефлексивного характеру, що стимулюють аналітичне мислення й емоційну усвідомленість учнівства. Запитання на кшталт: «Ця лінія є надзвичайно енергійною. Який стан вона передає: напруження, злість чи рух уперед?» або «Ці звуки лунають дуже делікатно. Яку історію вони могли б розповісти?» переспрямовують увагу з результату на процес і сенс. Учнівство навчається аргументувати вибір, усвідомлювати глибину своїх переживань, вербалізувати емоції та знаходити особистісні смисли у створених образах.

Розгляньмо міжмодальні (синестезійні) вправи, що демонструють трансформацію мистецького досвіду: від музичного настрою — до руху руки і, зрештою, до створення образу засобами певного виду мистецтва.

Практичний кейс

Практикум «Графічне інтонування» спрямований на розвиток синестезії — здатності до міжмодального сприйняття, де слуховий образ трансформується у візуально-кінестетичний.

Мета — навчити дитину фіксувати безпосереднє фізичне відчуття звуку, перетворюючи емоційний відгук на характерний жест руки. Результатом практикуму постає не традиційне зображення, а індивідуальна «графічна партитура» внутрішніх станів. У такому процесі аркуш паперу стає простором, де дитина фізично проживає музику. Це допомагає позбутися страху «невміння малювати» й перетворює творчість на щирий вияв дитячого світовідчуття.

Учнівство досліджує графічний еквівалент музичного елементу:

- високий регістр несвідомо «тягне» лінію вгору, до легкості й невагомості; низькі звуки створюють відчуття ваги, тиснуть донизу, вимагаючи густіших ліній;
- гучний звук (*forte*) реалізується через посилення натиску та збільшення товщини лінії; тихий звук (*piano*) залишає ледь помітний, ефемерний слід;
- швидкий темп активізує інтенсивність малювання, перетворюючи лінію на траєкторію, що вібрує, тоді як музична пауза вимагає повної зупинки руху, фіксуючи момент тиші як візуальну порожнечу (білий простір).

Музичні твори різних жанрів теж можна спробувати відчути й цікаво візуалізувати. Швидкий темп і мажорний лад, наприклад, у скерцо, провокують стан емоційного піднесення та гри. На папері це втілюється через барвисті експресивні штрихи. Тоді як медитативний характер коліскової сприяє стабілізації серцевого ритму. Рука рухається максимально плавно, створюючи нескінченні хвилі. Тут панує принцип легато — м'яке перетікання форм без гострих кутів. Динамічний марш диктує структуру, порядок і бадьорість. Візуально це проявляється через строгу ритмізацію: впевнені вертикальні лінії та акцентні штрихи, що фіксують кожну сильну частку такту.

Практичний кейс

Комплексна вправа «Тріада емоційної експресії» сприяє цілісному проживанню й усвідомленню емоційного досвіду дитини через поступовий перехід від візуального образу до тілесного та звукового втілення.

Методичний алгоритм її виконання:

- 1. «Маска емоцій» (візуальне вираження).** Діти передають власні почуття мовою кольору, ліній і плям, добираючи образотворчі засоби відповідно до емоційного стану (гніву, спокою, радості, тривоги тощо). Така діяльність допомагає «побачити» емоцію та зробити її зрозумілою для себе.
- 2. «Театр масок» (тілесна експресія).** Створений образ діти «оживляють» через міміку, жести й пози. Переклад емоції в невербальну форму розвиває здатність зчитувати емоційні сигнали інших, формує емпатію та соціальну уважність.
- 3. «Оркестр емоцій» (звукове вираження).** Свій внутрішній стан кожна дитина озвучує за допомогою шумового музичного інструмента, вибір якого має символічний характер і відображає самопочуття дитини, перетворюючи емоцію на звук.

Кульмінацією вправи є створення емоційних ансамблів, у яких діти зі схожими станами об'єднуються для спільного музикування. Це формує відчуття підтримки та прийняття, допомагаючи усвідомити, що їхні переживання не є ізольованими.

Завершальним етапом є групове обговорення, що перетворює ігрову дію на акт самопізнання за допомогою запитань: *«Що було цікавіше: підбирати колір для своєї емоції чи вибирати для неї музичний інструмент?», «Що було легше: намалювати свою емоцію на папері чи показати її звуком?», «Коли музичний інструмент “озвучив” вашу емоцію, як ви почувалися? Ваша емоція стала меншою чи навпаки — додала вам сил?», «Чия емоція була найзагадковішою? Кого було важко вгадати без слів?», «Чи був хтось, чия музика або маска вас здивували?».*

Перший етап методичного маршруту трансформує навчання мистецтва в 1–2-х класах на дієвий інструмент, що розвиває **ключові компетентності**:

- **ініціативність** (дитина сама вибирає засіб для вираження настрою, стаючи автором процесу);
- **навчання впродовж життя** (вчиться рефлексувати, встановлюючи зв'язок між почуттям і творчим проявом);
- **громадянські та соціальні** (розуміє, що почуття є у всіх, і це розвиває емпатію та повагу).

Формуються **наскрізні уміння**:

- **емоційний інтелект** (вчиться розпізнавати, називати та конструктивно виражати емоції);
- **креативність** (знаходить власні, нестандартні способи для втілення внутрішніх станів);
- **критичне мислення** (робить перший крок до самоаналізу, шукаючи сенс у власних діях).

Разом це готує учнівство до подальших, більш складних етапів взаємодії з мистецтвом, іншими людьми й світом.

3–4-ті класи – «Мистецтво співпраці» через взаємодію в команді та об'єднання ідей

Другий етап методичного маршруту орієнтований на соціальне та мистецьке зростання дитини. У спільній творчості учнівство навчається домовлятися, радіти успіху й приймати невдачі, помічати свої сильні сторони та здібності однолітків, брати відповідальність за колективний результат.

Діти відкривають новий вимір: егоцентричне «я зроблю сам / сама» поступово змінюється на продуктивне «зробимо разом»; вони починають усвідомлювати, що поруч є інші — зі своїми ідеями, досвідом, здібностями, а спільна діяльність часто дає кращий результат. Творчий процес трансформується з окремих «сольних» проявів у злагоджену гру «ансамблю» чи «оркестру».

Ключові активності другого етапу: створення спільних робіт, у яких одна дитина започатковує образ або музичну фразу, а інша — продовжує й розвиває ідею; гра в ансамблі (оркестрі) на перкусійних музичних інструментах із дотриманням ритму, вчасним вступом і завершенням партії; командне створення театральних етюдів або «живих картин»; перші спроби доброзичливого аналізу робіт (своїх і однолітків) у колі класу з використанням «Я-повідомлень» для висловлення вражень.

Поступове занурення у співтворчість дозволяє розвинути комунікативні навички та командну культуру; в учнівства 3–4-х класів формується мислення синергії: «і твоя ідея, і моя ідея — обдумаємо, як поєднати». Навчання через кооперацію перетворює мистецтво з інструменту самовираження на інструмент комунікації. Важливим результатом стає вміння виражати «Я» через повагу до творчого «Я» іншої людини.

Розгляньмо приклади, як формувати навички співпраці, взаємоповаги, колективної відповідальності, закладаючи основи культури творчої взаємодії.

Практичний кейс

Практикум «Портрет музики оркестру» поєднує слухове сприйняття, візуальне вираження емоцій і досвід командної взаємодії. Учні створює на папері формату не менше А3 спільну багат шарову композицію — «портрет оркестру», у якому кожна партія є важливою складовою цілісної гармонії.

Осягнення музичного синтезу відбувається через рольову взаємодію за чотирма функціональними ролями («Атмосфера», «Ритм», «Мелодія», «Акомпанемент»), кожна з яких має власні засоби художньої виразності. «Атмосфера» задає загальний настрій через колір і характер мазків; «Ритм» формує пульс композиції за допомогою повторюваних елементів; «Мелодія» передає головну ідею виразними лініями на передньому плані; наприкінці «Акомпанемент» поєднує всі шари, додаючи акценти та завершальні деталі.

Послідовність виконання. Розпочинаємо з прослуховування музичного твору із заплученими очима. Після повторного слухання відбувається колективне створення композиції. Завершальний етап — обговорення: діти аналізують взаємодію елементів і власний творчий досвід. Запитання вчителя / вчительки спрямовують увагу на зв'язок між частинами та допомагають усвідомити, як окремі «партії» формують цілісне художнє висловлювання. Приклади запитань: «Як характер “Мелодії” залежав від “Атмосфери”?», «Що саме допомогло “Акомпанементу” об'єднати різні елементи?», «Який характер лінії у “Мелодії” — плавний чи колючий?», «Який музичний елемент це відображає?», «Як “Атмосфера” вплинула на “Ритм”?», «Чи вдалося їй посилити виразність акцентів?», «Який етап роботи був найскладнішим?».

Практичний кейс

Вправа «Комікс-карусель» — це колективний імпровізаційний сторителінг, у якому кожна дитина створює власний фрагмент і уважно продовжує ідею попередника / попередниці для безперервного розвитку сюжету. На одному аркуші паперу починають співіснувати різні погляди й ідеї, а цілісність історії зберігається завдяки взаємодії. «Комікс-карусель» спонукає учнівство інтерпретувати задум інших, дотримуючись принципу «Так, і...», коли кожна нова ідея не заперечує попередню, а розширює її.

Методичний алгоритм виконання. Одна дитина задає початкову ситуацію — «перший кадр»: визначає персонажів, місце дії та подію. Кожна наступна дитина без тривалих роздумів додає наступний «кадр», розвиваючи історію, змінюючи локації, вводячи персонажів або неочікувані сюжетні повороти; дитина, яка завершує розповідь, поєднує всі сюжетні лінії в спільну розв'язку.

Після завершення роботи діти наочно переконуються, як одна ідея може трансформуватися в різні сюжети завдяки цікавій колективній творчості.

Другий етап методичного маршруту навчання мистецтва в 3–4-х класах поглиблює та розширює освітні результати 1–2-х класів, фокус навчання зміщується з індивідуальної творчості на взаємодію та співтворчість, трансформується в соціально-комунікативний мистецький досвід.

На цьому етапі **ключові компетентності** учнівства набувають нової якості:

- ініціативність (учень / учениця не просто вибирає спосіб дії для себе, а пропонує ідеї команді та бере відповідальність за свою роль у спільному проєкті);
- комунікація (замість простого опису власної роботи — повноцінний діалог, аргументація рішень та вміння чути позицію партнера / партнерки);

- **інноваційність** (здатність синтезувати власні задуми з ідеями інших для створення спільних рішень).

Розвиток **наскрізних умінь** стає пріоритетним навчальним результатом:

- **співпраця** (діти навчаються домовлятися про правила, розподіляти ролі та координувати зусилля);
- **емоційний інтелект** (фокус переходить від самопізнання до емпатії — здатності підтримати партнера / партнерку та коригувати власну поведінку в групі);
- **критичне мислення** (спрямовується на аналіз колективного результату та надання конструктивного зворотного зв'язку).

Цей етап — місток від особистого самовираження до усвідомленого колективного творення смислів та соціальної відповідальності.

5–6-ті класи — «Я впливаю» через силу мистецтва

Якщо у 3–4-х класах ключовим фокусом було вміння працювати й творити разом, досягаючи синергії, то у 5–6-х класах критично важливо підвести учнівство до глибшого розуміння: «Що саме я транслюю суспільству через свою мистецьку діяльність і як це на нього впливає?». Мистецтво стає для підлітків «мовою дії», де кожен творчий продукт — плакат, інсталяція, пісня чи відеоконтент — набуває конкретного соціального сенсу та ваги.

Головна мета третього етапу методичного маршруту полягає в переході від рефлексивного запитання «Що я відчуваю?» до активного усвідомлення «Що я хочу сказати світу?». Формуємо в молодших підлітків активну громадянську позицію, використовуючи мистецьку практику як інструмент впливу. Відповідно, учитель / учителька тепер не просто пропонує виконати завдання, а допомагає учнівству знайти актуальну тему, кристалізувати ідею, підібрати найвлучніші засоби виразності для її втілення. Це спільний рух шляхом проектного менеджменту: від зародження ідеї до планування реалізації через публічну презентацію і, нарешті, — усвідомлення результату.

Ключові активності: творче документування реальності засобами мистецтва, зокрема через проектну діяльність та медіарт.

Для молодших підлітків урок мистецтва тепер стає простором активної комунікації зі світом — середовищем, де задовольняється їхня базова внутрішня потреба діяти: висловлювати позицію, впливати на події, бути почутими та ставати ініціаторами змін. Творчість набуває громадянського звучання: учнівські проекти перетворюються на «мистецтво дії» — практику, що не лише формує відповідальність, а й реально впливає на оточення і передбачає дослідження інформації, її художню інтерпретацію, презентацію, аргументацію позиції та отримання зворотного зв'язку.

Намальовані молодшими підлітками малюнки, створені музичні треки або відеоролики перестають сприйматися як «просто практичні завдання». Вони наповнюються важливим соціальним змістом за умови, що учнівство чітко усвідомлює, для кого (цільова аудиторія) і з яким наміром створюється робота, які значущі наслідки матиме творчість.

Практичний кейс

«Мій простір — моя відповідальність»

Підлітки вибирають важливу тему (дружня школа, протидія булінгу, турбота про жителів громади, культурна пам'ять); визначають свою аудиторію (молодші школярі, батьки, однолітки); вибирають формат (серія постерів, відео, мінікампанія, фотовиставка). Разом з учителем / учителькою вони не просто виконують навчальне завдання — проживають повний цикл створення соціально значущого продукту.

«Екоарт інсталяція»

Колективна робота з матеріалів вторинного використання є актом творчості та практикою екологічної свідомості. Діти проєктують ідею, збирають матеріали, продумують композицію та презентують готовий об'єкт. Вони «бачать» фізичний обсяг сміття, який вдалося перетворити на мистецтво, і через цей досвід глибоко усвідомлюють значення ресайклінгу.

«Театр рішень» (адаптований формат форум-театру)

Учні й учениці розігрують реальні ситуації зі шкільного життя, аналізують проблему, пропонують різні варіанти дій і проживають можливі наслідки через гру. Це створює безпечний простір для розуміння того, що твоя особиста дія здатна змінити хід подій.

Соціальний ролик «30 секунд впливу»

Створення коротких відео з лаконічним повідомленням: про підтримку, доброту, екологію, дружбу, відповідальність. Такий формат комплексно розвиває сценарне мислення, цифрові навички, командну взаємодію та медіаграмотність.

«Голоси нашого класу»

Запис відеоінтерв'ю, в яких учнівство порушує важливі ціннісні теми: дружби, поваги, інклюзії, безпеки.

«Моє повідомлення світу»

Відеоманіфест, що відображає персональні цінності, важливі для учня / учениці тут і зараз.

«Звукова мапа мого середовища»

Дослідження акустичного простору, створення саундскейпу (звукового ландшафту) та аналіз пропозицій змін для акустичного комфорту. Підлітки досліджують власний простір через звуки: виділяють тривожні, радісні, спокійні, напружені звучання, а потім komponують «музичну картину середовища». Висновок: мистецтво допомагає «почути» ритм життя.

Наприкінці адаптаційного циклу навчання у базовій школі (5–6-х класах) ми отримуємо не просто учнівство, що володіє мистецьким досвідом, а особистостей, готових до викликів сучасного світу. Мистецтво для них стає універсальною мовою дії та інструментом самореалізації.

Їхні ключові компетентності:

- **громадянська та соціальна стійкість** (учень / учениця трансформує мистецьку практику в акт активного громадянства);
- **культура ініціативності та проєктного мислення** (творчість набуває рис лідерства; учень / учениця переходить від виконання вказівок учителя / учительки до самостійного генерування ідей та реалізації соціальних артпроєктів: від планування етапів і пошуку ресурсів до публічної презентації результату).

Наскрізнi вміння:

- **конструктивне розв'язання проблем** (розвиток здатності бачити в мистецтві простір для пошуку рішень; учень / учениця вчиться перекладати абстрактні творчі завдання в площину практичних дій, спрямованих на покращення середовища чи допомогу спільноті);
- **аналітичне та критичне мислення** (формування здатності до глибокої деконструкції соціальних контекстів; учень / учениця аналізує запити аудиторії, критично оцінює інформаційні потоки та прогнозує, як творче висловлювання вплине на думки та почуття інших);
- **емпатія та розвинений емоційний інтелект** (використання мови мистецтва для порозуміння; учень / учениця вміє створювати емоційно насичені продукти, що викликають співпереживання, допомагають переконувати без тиску та будувати конструктивні містки взаємодії).

Після завершення методичного маршруту бачимо цілісну картину зростання особистості: від щирих, майже стихійних емоцій та самопізнання у 1–2-х класах; через опанування навичок взаємодії, діалогу та командної синергії у 3–4-х класах; до свідомого використання мистецтва як мови власної позиції, дії та соціальної відповідальності у 5–6-х класах.

1.3. Інклюзивне навчання мистецтва у 5–6 класах: організаційні та методичні рішення

Людмила Боднарюк

Вчительство знає, що у творчій діяльності учні та учениці завжди працюють у власному темпі з урахуванням індивідуальних потреб: фізіологічних особливостей або ж способом самовираження. У реаліях НУШ мистецтво стає сприятливим освітнім середовищем для інклюзивного навчання, адже поєднує різні підходи, варіативність завдань та відкритість до різних форматів участі в освітньому процесі.

Інклюзія в мистецькій освіті — це насамперед цінність і принцип, а не окрема форма навчання. Вона передбачає створення середовища, яке б відповідало потребам і можливостям усього учнівства, забезпечуючи рівні можливості для участі в мистецькій діяльності. Підтримці дітей з ООП приділяється особлива увага. Окрім засвоєння знань, важливим завданням інклюзивної освіти є формування практичних умінь і навичок у дітей з ООП, які допоможуть у подальшій соціалізації. Наприклад, клас працює над колективним панно, що дає можливість включити кожного в спільну діяльність. У дистанційному форматі для такого виду роботи можна застосувати цифровий шаблон.

Організаційні рішення навчання мистецтва в інклюзивних класах

Для забезпечення учасникам освітнього процесу рівного доступу в інклюзивному класі ретельно добираємо організаційні рішення для створення освітнього середовища, яке (це дуже важливо) сприятиме соціальній взаємодії. Ідеться про планування простору та робочих зон; командну взаємодію учитель / учителька + асистент / асистентка; динамічне чергування форм роботи; адаптацію матеріалів та завдань; візуальні підказки та структуровані інструкції; моніторинг та оцінку.

Порівняймо варіанти реалізації організаційних рішень для уроків у інклюзивних класах з урахуванням дистанційного формату (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Приклади для уроків мистецтва	Приклади адаптації для учнів з ООП	Дистанційні можливості
Планування простору та робочих зон		
- Столи / парти / поверхні для індивідуальної / групової роботи; - зони для кооперативного малювання, музичного колажу, інтерактивних коміксів, спільних музичних імпровізацій.	Забезпечення: - вільного доступу для дітей з порушеннями руху; - зручного розташування асистента / асистентки поруч із учнем / ученицею; забезпечення легкого доступу до музичних інструментів чи приладдя для малювання.	Створення віртуальних «зон» в Miro, Padlet, Google (презентаціях), де всі учні / учениці мають власний простір для малювання, розміщення зображень або текстового аналізу прослуханих музичних творів.
Командна взаємодія вчитель + асистент		
Чіткий розподіл ролей на уроці. Наприклад: демонстрація технік, підтримка учнівства, організація матеріалів.	Учитель / учителька проводить основний навчальний процес; асистент / асистентка адаптує матеріали, залучає дитину до діяльності. Команда співпрацює, не порушуючи загальний ритм.	Спільне планування уроку через Google Docs, обмін короткими відеоінструкціями.
Динамічне чергування форм роботи		
- Варіативність завдань: індивідуальні → парні → групові → колективні; - чергування видів діяльності.	Сесії повинні бути короткими (орієнтовно 12–15 хв); чергування диференційованих завдань.	Можливе застосування асинхронної роботи: діти працюють у своєму темпі та в зручний час.

Приклади для уроків мистецтва	Приклади адаптації для учнів з ООП	Дистанційні можливості
Адаптація матеріалів та завдань		
- Готові шаблони для малювання; - кольорові картки для полегшення гри на елементарних музичних інструментах, як-от: зображення з кольоровими нотками, де кольори зіставлені зі звуками. Зразок: нота «мі» жовтого кольору → діатонічний дзвоник «мі» жовтого кольору.	- Drag-and-drop (перетягування готових елементів пальцем, рукою або мишкою) для дітей з моторними порушеннями; спрощенні інструкції; - готові шаблони для участі у створенні ритмічного супроводу до музичного твору; - підготовка коротких ритмічних або вокальних вправ для концентрації учнів / учениць зі СДУГ.	- Кольорове кодування для нот і схем; - використання цифрових шаблонів, як-от: Canva, Whiteboard Fox або ж віртуальної дошки Classroomscreen, у якій є не тільки режим малювання, а й інші можливості для онлайн-уроків; використання Soundtrap / Chrome Music Lab для створення невеликих музичних фрагментів.
Візуальні підказки та структуровані інструкції		
Колірні маркери для нот, іконки для послідовності завдань, «картки-інструкції» у стилі «спочатку → потім».	Додаткові візуальні підказки, наприклад, контрастні кольори, великі шрифти.	Додавання візуальних послідовностей у презентації або застосування відеоінструкцій.
Моніторинг та оцінка		
Спостереження за участю та залученістю учнів.	Адаповані критерії для оцінки участі; індивідуальні цілі.	Зворотний зв'язок через коментарі та відео.

Поради для дистанційного навчання в інклюзивному класі:

- Використовуйте спільні цифрові колажі для апікацій з можливістю додавати елементи по черзі / одночасно, щоб бачити прогрес кожного / кожної.
- Застосовуйте адаптовані шаблони для дітей з ООП, наприклад: пропонуйте готові фігури, прості елементи для перетягування, контрастні кольори, збільшені зображення.
- Плануйте короткі інтервали роботи. Продумуйте завдання з розрахунком на короткий проміжок часу (наприклад, 12 хв), чітко вказуйте початок та завершення. Це потрібно для підтримки концентрації уваги дітей.

- Обов'язково використовуйте форми зворотного зв'язку, що доступні онлайн — голосові підказки, коментарі або емоційні реакції;
- Давайте учнівству з ООП можливість повторно переглянути урок, адже дехто потребує більше часу на сприйняття. Для цього можна зробити запис уроку або надати доступ до матеріалів;
- Проведіть щось цікаве, що викличе захоплення в дітей! Наприклад, інклюзивний онлайн-челендж: запропонуйте одне завдання, але з різними рівнями складності та способами реалізації. Тут усі зможуть продемонструвати свої сильні сторони.

Практичний кейс

Мультимедійний челендж в 5-му класі на тему «Різнобарв'я багатоголосся в мистецтві» (за підручником О. Гайдамаки, Н. Лемешевої)

Учнівство ознайомлюється з групами музичних інструментів та їхніми тембрами, з поняттями «колорит» і «колірні тони». Мультимедійний онлайн-челендж пропонується для узагальнення вивченого.

I етап — «Колір і настрій»

Завдання: кожен учень / кожна учениця вибирає колір або комбінацію кольорів, що відображає його / її настрій, і малює фрагмент картинки онлайн. Працюємо в Miro.

Інклюзивна адаптація: для учнів з моторними порушеннями використовуємо готові шаблони, drag-and-drop (перетягування готових елементів пальцем, рукою або мишкою); для учнів із вадами зору — контрастні кольори; для учнів із РАС — чіткі покровові інструкції.

II етап — «Тембр і ритм»

Завдання: кожен / кожна вибирає музичний інструмент з певної групи (струнні, ударні тощо) і створює короткий аудіофрагмент (мелодійний). Працюємо в одному із застосунків, наприклад, Soundtrap чи Garageband.

Інклюзивна адаптація: учням із СДУГ пропонуємо дуже короткі фрагменти; з порушеннями слуху — візуальні ритмічні схеми.

Мелодію можна створити і за допомогою ШІ, детально описавши настрій, стиль мелодії, а також визначивши музичний інструмент.

III етап — поєднання у мультимедійну композицію

Учнівство додає зображення та аудіо до спільного цифрового полотна / проекту. У такий спосіб клас створює інтерактивну «мозаїку мистецтва» з кольорів та звуків.

Інклюзивна адаптація: асистент / асистентка допомагає інтегрувати фрагменти, що створені учнями з ООП, підказуючи та контролюючи на кожному етапі (застосування голосових і текстових інструкцій).

IV етап — «Презентація та обговорення»

Діти по черзі розповідають про свій внесок у спільний проєкт. Пояснюють вибір.

Інклюзивна адаптація: учні / учениці з мовними порушеннями можуть написати коментар-пояснення; інші (на бажання) записують голосовий супровід; можлива допомога асистента / асистентки.

Зверніть увагу!

Акцент робимо на процес, а не на результат. Мотивуйте, хваліть та заохочуйте дітей! Застосовуйте різноманітні смайлики, анімовані зображення у форматі GIF, цифрові наклейки та мінінагороди. Подбайте про доступність: усі ресурси, які ви запланували використати, повинні бути доступними для всіх дітей.

Методичні підходи та адаптація завдань на уроках мистецтва в інклюзивному класі

Особливості розвитку будь-якої дитини не повинні завадити їй насолоджуватись мистецтвом та пізнавати свої можливості завдяки мистецтву. Адаптація не є спрощенням. Натомість це створення умов для кожного / кожної, щоб виявити творчі здібності та самовиразитись. Сенс завдання не змінюється, проте виконання підлаштовується під конкретну дитину. Звичайно ж, іноді потрібно спростити спосіб виконання завдання, як вимагають потреби учня / учениці.

Звернімо увагу на варіативність результатів діяльності учнівства. Тобто, кінцева картина або ритмічний супровід до пісні не повинні бути однаковими у всіх учасників освітнього процесу. Зразок часто створює бар'єр як для дітей з ООП, так і тих, хто бачить світ інакше. Оцінюємо не «точність» чи «досконалість», а участь → процес → самовираження; тож різноманітність інтерпретацій є рятівним колом в інклюзивному

класі. При дистанційному навчанні дітям варто дати право вибору того цифрового інструментарію під час малювання чи створення музики, який для них є більш зручним та комфортним.

Розгляньмо адаптації мистецьких завдань, де не змінюватиметься зміст та навчальна мета.

Під час вивчення теми «Фантастичне та реальне кіно» в 6-му класі (за підручником Г. Кізілової, Л. Гринишиної) цікавим може буде завдання «Мій улюблений фантастичний фільм — мій мистецький vibe» (візуальне та звукове передавання власних вражень / емоцій від фільму). Розгляньмо варіанти виконання в різних адаптаціях.

Практичний кейс

Базовий (без адаптації) варіант. Стандартний клас. Образотворче мистецтво.

Завдання: намалювати сучасний постер / афішу до улюбленого фантастичного фільму, вплітаючи туди елемент, який відтворюватиме особистий «вайб» учня / учениці. Під особистим «вайбом» розуміємо декілька варіантів: настрої, емоція, асоціація, не обов'язково точний сюжет чи образ (кожен / кожна вибирає саме «свій» варіант).

Базовий (без адаптації) варіант. Стандартний клас. Музичне мистецтво.

Завдання: дібрати або створити музичний супровід (саундтрек) до улюбленого фантастичного фільму, що не тільки передасть настрої кіно, а й продемонструє емоцію (асоціацію) учня / учениці як глядача / глядачки.

Базовий (без адаптації) варіант. Стандартний клас. Мистецтво.

Завдання: об'єднати візуальний (кадри з фільму) та звуковий матеріал (дібраний саундтрек), щоб утворився авторський трейлер до улюбленого фантастичного фільму (діти передають власні емоції, асоціації та настрої).

Такі завдання є відкритими за формою, позаяк дозволяють учнівству працювати з темою фантастики через власний настрій та інтерпретацію.

Практичний кейс

Адаптований варіант. Інклюзивний клас. Образотворче мистецтво.

Завдання: замінюємо «намалювати афішу» на завдання створити в будь-який зручний спосіб малюнок від руки, колаж за допомогою цифрових інструментів у смартфоні, кольорові плями або ж символи.

Пояснення: адаптація полягає не у зниженні вимог, а в зміні способу реалізації ідеї. Так ми нівелюємо фізичні бар'єри із збереженням міри творчості завдання.

Інклюзивна адаптація: для учнів з РАС застосовуємо короткі та чіткі формулювання (вибери 2 кольори; додай символ і т. ін.).

Адаптований варіант. Інклюзивний клас. Музичне мистецтво.

Завдання: за допомогою інструкції передайте свій музичний *vibe* від улюбленого фантастичного фільму.

Інструкція для учнів:

1. Виберіть один із запропонованих варіантів:
 - а) дібрати готовий саундтрек до фільму, використовуючи фонотеку YouTube;
 - б) створити короткий музичний фрагмент у цифровому застосунку (тривалістю орієнтовно 10–20 с);
 - в) описати музику словами або через візуальну ритмічну схему;
 - г) скористатися ШІ-інструментом для генерації мелодії (попередньо описавши настрій та тембр бажаної музики).
2. Збережіть вибраний варіант у своєму смартфоні (можливий запис на диктофон). Увімкніть на уроці або попередньо надішліть учителю / учительці.

Пояснення: мета — не технічні уміння, а усвідомлення зв'язку між фантастичним кіно, настроєм та звучанням. Навіть якщо дитина не може створити музичний супровід, вона виконує навчальне завдання повноцінно.

Інклюзивна адаптація: для учнів із порушенням слуху стане в пригоді або візуальна ритмічна схема, або опис музики через форму, колір тощо.

Адаптований варіант. Інклюзивний клас. Дистанційний формат. Мистецтво.

Інтегроване завдання: діти виконують роботу в парі. Один з учасників / учасниць відповідає за звук та монтаж трейлера, інший / інша — за візуальне оформлення. У такій формі роботи учень / учениця з ООП виконує чітко визначену роль. Реалізувати проєкт можна як у спільному цифровому просторі (онлайн-презентація), так і за допомогою чату в соцмережі.

Пояснення: цей формат дозволить спільно творити без перенавантаження окремих дітей. Діти з ООП не відчуватимуть, що «не можуть впоратися з усім і одразу», а розумітимуть важливість своєї участі в спільному результаті.

Варіант виконання завдання для учня / учениці, що навчається за модифікованою програмою. Мистецтво.

Інтегроване завдання: діти, які навчаються за модифікованою програмою, залишаються в межах тієї ж теми та спільної діяльності класу, проте змінюється очікуваний освітній результат. Важливо зробити саме модифікацію, а не «косметичну адаптацію». Обсяг і спосіб виконання завдання адаптуються відповідно до освітніх можливостей дитини. Завдання спрямовується не на мистецький продукт, а на базові та емоційні навички.

Змінюємо логіку завдання.

Образотворче мистецтво

Було: намалювати / створити афішу.

Стало: показати або назвати один елемент (колір, фігуру) / вибрати емоцію (страх, сум, радість, спокій).

Форма показу: жест, вибір із двох карток, наклеювання тощо.

Пояснення: не перевантажуємо дитину вимогою творчого проєктування, основна увага спрямована на емоційний відгук.

Музичне мистецтво

Було: аналіз музичних творів, підбір або створення саундтреку до фільму.

Стало: зосередження на слуховому сприйнятті, емоційній реакції та впізнаванні.

Наприклад, дитині пропонується вибрати з-поміж двох коротких фрагментів (по 10 с) той, що підходить до зображень із фантастичного фільму (показ жестом / мімікою).

Пояснення: для учнів / учениць, які навчаються за модифікованою програмою, може бути складно утримувати слухову увагу тривалий час і вербалізувати музичні враження. Тому завдання будується навколо емоційного відгуку та безпосередньої реакції.

Дистанційний формат

Учитель / учителька демонструє два зображення на екрані → ставить просте запитання «Яке зображення відповідає настрою фільму?» → реакція учня / учениці: словом, жестом, реакцією в Zoom або Google Meet чи кліком на підготовлений варіант.

Частка творчості, на перший погляд, невелика, проте дитина відчуває причетність до процесу. Наприклад: наклеїти один колір на спільне цифрове полотно; додати готовий символ (зірку, коло, стрілку та ін.).

Зверніть увагу!

Поки клас створює постер / саундтрек / трейлер, діти, які навчаються за модифікованою програмою, вибирають, реагують, позначають свій вибір. Тобто всі опрацьовують спільний навчальний зміст, але за допомогою завдань певного рівня складності; спільна мета, але освітні результати різняться.

Поради

Під час планування уроку для інклюзивного класу зосереджуємося на доступності участі для кожної дитини. Ставимо собі запитання: «Чи може в цьому взяти участь кожна дитина і як саме вона може це зробити, навіть за умови, що результат буде різним?».

Застосовуємо підхід «inclusive choice» (інклюзивного вибору), який широко використовується, зокрема в інклюзивній практиці Великої Британії. Цей підхід допомагає зберегти відчуття контролю та безпеки для дитини, не знижуючи її автономності. Для дітей з ООП є важливою можливість здійснити вибір (варіантів, інструментів тощо), проте надмірна варіативність може викликати тривогу. Рішення: структурований вибір без перевантаження. Наприклад: «вибери два із чотирьох варіантів», «вибери один музичний інструмент з трьох», «вибери одну емоцію».

Використання зворотного зв'язку задля уникнення порівняння дітей між собою — одне з найважливіших моментів у інклюзії. Наприклад, запитання у площині саморефлексії: «Що тобі вдалося?», «Що тобі сподобалось?», «Що було для тебе складним?».

Практикування підходу спільного викладання (co-teaching model), який застосовують у різних європейських країнах, зокрема в Нідерландах, де асистент / асистентка є педагогом-партнером. Наприклад, обговорити з асистентом / асистенткою, як допомогти дитині не просто «сидячи поруч», а жестом, запитанням, паузою, мініпідказкою.

Зверніть увагу!

Емоційна реакція — це вже форма мистецького досвіду, а отже і повноцінна участь, яка має педагогічну цінність.

Мистецька освітня галузь — це про гнучкість підходів, повагу до всіх учасників освітнього процесу та збереження головного — творчості. Бувають моменти, коли дитині складно працювати творчо через бар'єри (моторні порушення чи СДУГ), однак креативність та професіоналізм учителя / учительки, за влучним висловом І. Франка, допоможуть «лупати сю скалу».

Оксана Комаровська

У розділі аналізуємо взаємозв'язок складових інтегрованого феномену мистецької компетентності; розкриваємо сутність і надаємо практичні рекомендації вчителю для самостійного розроблення компетентнісних завдань з мистецтва для творчого розвитку дитини; враховуємо вимоги дистанційного формату навчання мистецтва з наочними прикладами.

2.1. Мистецька компетентність у дії: розвиток когнітивної, діяльнісної та емоційно-ціннісної складових

Олена Гайдамака

Сучасна школа дедалі більше зосереджується не на обсязі засвоєної інформації, а на здатності учня / учениці застосовувати знання, уміння та особистий досвід у реальних життєвих ситуаціях. Ключовим поняттям освіти стає компетентність як інтегрована здатність особистості діяти в різних умовах, поєднуючи знання, уміння, досвід, цінності, емоційне ставлення та готовність до самостійного вибору.

Компетентність не зводиться до механічного накопичення фактів або відпрацьованих навичок. Вона проявляється у здатності розуміти ситуацію, усвідомлювати власний досвід і діяти відповідно до контексту, зокрема в нових або нестандартних умовах. Саме тому в освітньому процесі важливим є не лише те, що учнівство знає, а й те, як воно мислить, діє та формує ставлення до змісту навчання.

У мистецькій освіті компетентнісний підхід набуває особливої ваги. Мистецтво за своєю природою не може бути повноцінно опановане шляхом заучування термінів чи імен митців. Воно потребує переживання, осмислення та активної взаємодії. Учні та учениці не лише знайомляться з мистецькими творами, а й вчаться усвідомлено їх сприймати, інтерпретувати, створювати власні образи, висловлювати позицію та вступати в діалог з іншими.

Особливо важливо це в базовій школі, коли учнівство перебуває у фазі інтенсивного особистісного становлення. Мистецтво може стати безпечним простором для самовираження, осмислення світу й розвитку комунікації — за умови, що навчання

спрямоване не лише на оцінювання результату, а передусім на підтримку процесу формування компетентностей.

Компетентність як освітній результат має цілісний характер і формується через взаємодію кількох взаємопов'язаних складових. У мистецькій освіті традиційно виокремлюють пізнавальну (когнітивну), діяльнісну та емоційно-ціннісну складові, кожна з яких виконує власну, але однаково важливу роль.

Цілісне формування мистецької компетентності передбачає рівноцінний розвиток усіх складових. Надмірний акцент на пізнавальному аспекті призведе до формального засвоєння термінів без живого досвіду мистецтва. Зосередження виключно на діяльності може звести урок до набору вправ без глибшого осмислення. Водночас орієнтація лише на емоційне переживання обмежує розвиток уміння аналізувати й інтерпретувати мистецькі твори.

Компетентнісний підхід у мистецькій освіті означає, що пізнання, дія та емоційне переживання органічно поєднуються в межах одного уроку, теми чи навчального проєкту. Така інтегрована модель дає змогу формувати не фрагментарні знання або окремі навички, а цілісну мистецьку компетентність.

Постає запитання: які зміни мають відбутися в педагогічному інструментарії та які акценти важливі для підтримки розвитку компетентнісної особистості?

Пізнавати — не означає вчити напам'ять

Мистецтво впливає на людину насамперед емоційно: воно може викликати радість, тривогу, подив або співпереживання ще до того, як з'являються слова. Проте справжнє навчання починається з намагання зрозуміти причини емоційної реакції. У мистецькій освіті важливо не лише торкнутися почуттів, а й навчити учнівство осмислювати власне переживання мистецтва.

Розуміння мови мистецтва — його образних і виражальних засобів — дає змогу перейти від інтуїтивного враження до глибшого осмислення побаченого або почутого. Учніство поступово вчиться помічати деталі, зосереджуватися на важливому, аналізувати зміст твору, формувати й аргументувати власне бачення. Таке пізнання створює інтелектуальне підґрунтя для творчої діяльності та власних інтерпретацій, виходячи за межі миттєвих емоцій.

Ідеться не про накопичення термінів, дат чи імен митців, а про формування **мистецького способу мислення** — здатності аналізувати, помічати деталі, порівнювати твори та явища, встановлювати між ними зв'язки та робити власні висновки, усвідомлюючи образну мову мистецтва.

Отже, потребується переосмислення поняття «знання мистецтва». Знати

мистецтво — не означає відтворювати назви творів, жанрів чи імена митців, адже це зводить навчання до звичайного запам'ятовування інформації. Компетентнісний підхід зміщує фокус на здатність мислити через мистецтво.

Важливим стає розуміння того, як створюється художній образ і як він впливає на сприйняття. Учні / учениці навчаються бачити й усвідомлювати художні засоби — колір, форму, ритм, темп, композицію, фактуру, контраст, символ — і пояснювати власні враження, відповідаючи на запитання: «Що саме викликало це відчуття?», «Завдяки чому виникає певний настрій?».

Мистецькі поняття як інструменти мислення

Працюючи з мистецькими поняттями («ритм», «образ», «композиція», «стиль», «символ» тощо), доцільно змінити логіку «пояснення — запам'ятовування». Поняття мають постати не як готові визначення, а як інструменти осмислення. Ефективним є підхід, коли учні / учениці спочатку спостерігають твір, описують власні відчуття й спостереження, а вже потім учитель / учителька узагальнює їхній досвід, вводячи відповідне поняття. Так воно не нав'язується, а природно народжується з аналізу.

Важливо формувати вміння не лише висловлювати, а й аналізувати враження. Запитання на кшталт «Що тут головне?», «Що саме створює це враження?» допомагають розкласти загальне на складові, помічати колір, ритм, форму, повтори, контрасти тощо.

Особливий педагогічний акцент робимо на переході від оцінних суджень до пояснювальних. Фрази «мені подобається», «сумно», «радісно» доцільно завжди доповнювати запитанням «Чому?». Завдання вчителя / вчительки — навчити пояснювати власне сприйняття, не нав'язуючи оцінок і «правильних» інтерпретацій.

Окремої уваги потребує усвідомлення мистецтва як мови інтерпретації, у якій не існує єдиної правильної відповіді. Різні прочитання одного твору є природними, а цінність має не «правильність», а вміння обґрунтувати власну інтерпретацію, спираючись на аналіз художніх засобів. Це розвиває критичне мислення, культуру діалогу й повагу до іншої точки зору.

У практиці доцільно поступово замінювати запитання на відтворення інформації запитаннями, що стимулюють мислення. Замість «Хто автор?» або «Який стиль?» варто запитувати: «Як ти це зрозумів?», «Що тебе до цього привело?». У цій моделі вчитель виступає не транслятором знань, а фасилітатором мислення, організатором спільного аналізу й діалогу.

Важливим складником навчання є вміння порівнювати та встановлювати аналогії — між різними видами мистецтва й між мистецтвом і життєвим досвідом. Музичний твір може співвідноситися з настроєм дня, архітектурний простір — із характером місця чи

людини, колірна гама — з емоційним станом. Такі зв'язки активують мислення, допомагають сприймати мистецтво як живе явище та заохочують учнівство аргументувати власний вибір.

Компетентнісні завдання як простір дії

Важливим інструментом розвитку мистецької компетентності є компетентнісні завдання. Вони переводять навчання від простого засвоєння інформації до усвідомленої дії.

Компетентнісне завдання моделює реальну або наближену до життя ситуацію й вимагає від учня / учениці поєднання знань, аналізу, вибору способу дії, ухвалення рішень і створення власного продукту з обґрунтуванням вибору. У такому завданні дитина не відтворює інформацію, а мислить, вибирає та діє.

Наприклад, замість завдання «Назви композитора “Щедрика”» доцільно запропонувати: «Уяви, що ти — культурний амбасадор України. Поясни іноземцям, чому “Щедрик” став світовим символом Різдва, створивши коротку презентацію з візуальним супроводом»; замість «Назви жанр музичного твору» — «Прослухай музичний твір і поясни, у яких життєвих ситуаціях він міг би звучати. Що в музиці підказує тобі таке рішення?»; замість «Що таке символ у мистецтві?» — «Вибери один мистецький образ або пісню, які, на твою думку, можуть символізувати Україну сьогодні. Поясни свій вибір і запропонуй, де і як цей образ можна використати (плакат, відео, подія, соціальні мережі)»; замість «Визнач тему твору» — «Порівняй тему мистецького твору з подією з твого життя або життя країни. У чому ти бачиш спільний настрій або ідею?».

Такі завдання потребують більше часу, проте значно підвищують залученість і глибину розуміння. Такі завдання дозволяють учнівству діяти з мистецтвом як з інструментом мислення, самовираження й комунікації, а не лише як з об'єктом вивчення. Учень / учениця бачить сенс у власній діяльності, відчуває практичну цінність знань і сприймає мистецтво як частину живого досвіду, а не лише зміст підручника.

Ознаки компетентнісного завдання

- **Життєвий або практичний контекст.** Завдання пов'язане з реальною ситуацією або проблемою, близькою та зрозумілою учню / учениці: зі шкільним життям, громадою, містом, власним досвідом, повсякденними викликами.
- **Відсутність єдиної правильної відповіді (рішення).** Завдання передбачає різні шляхи розв'язання, інтерпретації та творчі підходи. Кожен учень / кожна учениця може запропонувати власний варіант і спосіб його реалізації.

- **Самостійний вибір.** Учнівство вибирає спосіб дії, матеріали, образ, формат подачі або інші складові виконання завдання, відчуваючи відповідальність за власне рішення.
- **Необхідність пояснення та обґрунтування.** Важливим є не лише виконання завдання, а й уміння пояснити, чому вибрано саме таке рішення або художні засоби.
- **Практичне застосування знань.** Учень / учениця не відтворює вивчений матеріал, а демонструє здатність використовувати його в конкретній ситуації.
- **Інтеграція знань і вмінь.** Завдання поєднує мистецтво з іншими освітніми галузями — мовою, історією, природничими науками, соціальними та комунікативними навичками.
- **Активна дія та створення власного продукту.** Результатом роботи стає власний продукт: малюнок, комікс, плакат, проєкт, сценка, презентація тощо.
- **Цінність процесу.** Важливим є не лише кінцевий результат, а й шлях до нього: пошук, спроби, зміни та навіть помилки, які розглядаються як природна й значуща частина навчання.

Мистецька діяльність: від розуміння та емоції — до дії

У сучасній мистецькій освіті діяльність учнівства посідає особливе місце, адже саме через неї дитина вчиться **діяти з мистецтвом**: створювати власні роботи, експериментувати з матеріалами, інтерпретувати твори, працювати індивідуально й у групі, ухвалювати рішення в процесі творчості. Безпосередня діяльність перетворює знання та враження на практичний досвід і дає відповідь на ключове запитання: «Що я можу зробити з мистецтвом?».

Для учнівства базової школи мистецтво є насамперед простором активності. Через створення, експериментування, трансформації та поєднання різних елементів дитина найглибше засвоює навчальний зміст. За відсутності діяльнісного компонента мистецька освіта ризикує стати споглядальною або репродуктивною, коли учень / учениця знає про мистецтво, але не вміє використовувати його як засіб самовираження, мислення й комунікації.

Діяльнісний компонент мистецької освіти передбачає формування здатності дитини творчо працювати з мистецьким матеріалом: створювати власні образи, інтерпретувати твори, трансформувати готові зразки, поєднувати техніки, матеріали й види мистецтва. Важливо, що в центрі уваги перебуває не художня досконалість, а **усвідомлена дія**, у якій учень / учениця робить вибір і може пояснити власний задум.

Процес як цінність

Особливий акцент у практичній мистецькій діяльності робиться на процесі творчості, а не лише на результаті. Для дітей 10–12 років надзвичайно важливо мати можливість пробувати, помилятися, змінювати ідею, працювати з чернетками й проміжними варіантами. Такий підхід знижує страх «зробити неправильно», що часто загострюється під час переходу до базової школи, і формує впевненість у власних можливостях.

Учитель / учителька послідовно демонструють, що помилка — це природна частина творчого пошуку, а не поразка. Корисною є практика коротких рефлексивних обговорень після виконання завдання: «Що було легким?», «Що викликало труднощі?», «Що хотілося б змінити?». Це допомагає учнівству усвідомити власний спосіб дії та побачити поступ у навчанні.

У 5–6-х класах особливо важливо зняти страх перед творчою дією. Учитель / учителька має регулярно підкреслювати, що **не існує єдиного правильного способу виконання**, а кожна спроба є важливим кроком у пізнанні мистецтва. Це створює безпечний простір для ініціативи та експерименту.

Вагомим ресурсом навчання є **колективна творчість**, яка має виразний соціальний вимір. Спільна діяльність у парах і групах допомагає учнівству усвідомити мистецтво як форму взаємодії та комунікації. Робота над груповими проектами розвиває вміння домовлятися, аргументувати пропозиції, чути інших і брати відповідальність за спільний результат. Доцільним є розподіл ролей у групі (генератор / генераторка ідей, відповідальний / відповідальна за деталі, презентатор / презентаторка, координатор / координаторка). У такій моделі вчитель / учителька виступає не керівником кожного кроку, а **модератором взаємодії**.

Поряд із завданнями, спрямованими на опанування технік і навичок, важливо пропонувати прикладні завдання, пов'язані з реальними або близькими до життєвого досвіду дитини ситуаціями. Вони допомагають побачити практичну цінність мистецтва та застосовувати знання в різних контекстах.

Наприклад, замість завдання «Намалюй натюрморт» доцільно запропонувати: «Створи натюрморт із доступних предметів і поясни, чому ти вибрав / вибрала саме ці речі та який настрій вони передають». Або завдання «Намалюй театрального персонажа» подати як прикладне: «Розроби ескіз костюма для сучасної постановки відомої історії, поясни, як він розкриває характер персонажа й чим відрізняється від класичного образу».

Такі завдання стимулюють пошук, аналіз, експеримент і створення власного продукту. Учень / учениця виступає не пасивним виконавцем, а творцем, який знаходить та обґрунтовує рішення, бачить сенс у власній діяльності.

Отже, мистецька діяльність не зводиться до вимоги «зробити красиво». Оцінюється не

рівень художньої майстерності, а намір учня / учениці, зроблений вибір, спосіб дії та здатність пояснити власне рішення. Порівняння робіт між собою є недоцільним, адже кожна робота — це індивідуальний крок у розвитку дитини.

У цій моделі навчання вчитель / вчителька постає як наставник і модератор, який підтримує ініціативу, ставить уточнювальні запитання, допомагає осмислити досвід та створює безпечний простір для творчості. Саме так учнівство поступово навчається використовувати мистецтво як засіб самовираження, комунікації й осмислення світу.

Мистецтво як простір переживання й особистого сенсу

Емоційно-ціннісна складова мистецької компетентності пов'язана зі здатністю учня / учениці **переживати мистецтво**, усвідомлювати власні почуття, формувати особисте ставлення та ціннісні орієнтири. Вона відповідає на запитання *«Що я відчуваю і що для мене важливо?»* та забезпечує внутрішню мотивацію до взаємодії з мистецтвом. Саме через емоційне залучення й особистісний сенс мистецтво перестає бути лише навчальним матеріалом і стає важливим чинником розвитку особистості.

На уроках мистецтва розвиток емоційно-ціннісної сфери передбачає створення таких умов, у яких учень або учениця має змогу **відчути, осмислити й висловити власне ставлення** до мистецького твору, явища, зіставити його з особистим досвідом і життєвими ситуаціями. Йдеться не про нав'язування «правильних» емоцій чи оцінок, а про формування вміння усвідомлювати власні переживання та з повагою ставитися до різних поглядів.

Розвиток цієї сфери потребує від учителя / учительки зміни педагогічного фокусу — від контролю результату до організації переживання, осмислення й діалогу. Сучасні підходи ґрунтуються на визнанні того, що емоційна реакція на мистецтво є індивідуальною, а її усвідомлення й проговорювання — важливим кроком до формування особистісного ставлення та ціннісних орієнтирів.

Рефлексивні запитання як інструмент усвідомлення

Одним із ключових засобів розвитку емоційно-ціннісної сфери є рефлексивні запитання, спрямовані не на перевірку знань, а на осмислення переживань. Запитання на кшталт *«Що ти відчув / відчула?»*, *«Що в цьому творі тебе зачепило?»*, *«Чи змінилося твоє ставлення після обговорення?»* допомагають учнівству прислухатися до себе та перевести емоційну реакцію в площину осмислення.

Такі запитання не потребують єдиної правильної відповіді. Їхня цінність полягає не в точності формулювань, а в щирості й усвідомленості. Регулярна рефлексія поступово формує в учнівства вміння розпізнавати власні почуття, помічати зміни у сприйнятті та

усвідомлювати емоції як важливу складову пізнання мистецтва.

Форми рефлексії можуть бути різноманітними за способом вираження:

- **короткі вербальні** («Сьогодні я відчув / відчула...»; «було — стало»);
- **асоціативні** (урок як колір, музика, рух, погода; метафора уроку);
- **візуальні** (емоційна шкала, швидкий ескіз настрою або образу);
- **рухові й тілесні** (поза настрою, «живий стоп-кадр» тощо);
- **рефлексія через вибір** (визначення емоційного стану з поясненням);
- **соціальна рефлексія** (обговорення в парі або формулювання спільної думки в групі).

Асоціативні практики як мова емоцій

Емоційно-ціннісна сфера часто виходить за межі вербального опису, особливо в учнівства 5–6-х класів. Саме тому ефективним є використання асоціативних практик, які дозволяють передавати враження через колір, слово, жест, рух, звук або метафору.

Приклади асоціативних практик

Колір як емоція

- **«Колір настрою»:** вибери один колір, який, на твою думку, найкраще передає настрій твору; поясни, чому саме цей колір;
- **«Лінія відчуття»:** намалюй лінію, яка передає твій стан;
- **«Палітра відчуттів»:** намалюй 3–4 кольори, які ти «відчуваєш» у цьому творі; розкажи, який із них головний і чому;
- **«Зміни колір — зміниться настрій»:** уяви, що твір став іншого кольору (кольорової гама), як зміниться твоє відчуття?

Слово як емоція

- **«Одне слово»:** добери одне слово, яке передає твоє відчуття від твору;
- **«Словесна хмара»:** запиши кілька слів-асоціацій (іменники, прикметники, дієслова); розкажи, яке слово є найточнішим і чому;
- **«Заголовок»:** придумай назву для цього твору, спираючись не на зміст, а на відчуття.

Жест і рух як мова емоцій

- **«Жест настрою»:** покажи одним жестом, що ти відчуваєш;
- **«Рух твору»:** уяви, як рухався б цей твір, якби був живим (повільно, різко, плавно, уривчасто);
- **«Стоп-кадр»:** застигни в позі, яка передає настрій твору.

Колективні асоціації

- **«Ланцюжок асоціацій»:** кожен учень / учениця додає одне слово-асоціацію до попереднього;
- **«Спільний образ»:** у групі діти мають домовитися, який один образ або метафору вони виберуть для твору.

Асоціативні практики знімають напруження, пов'язане з потребою «правильно пояснити», і відкривають простір для інтуїтивного, образного мислення. Вони допомагають відчувати, що мистецтво можна не лише аналізувати, а й переживати, «перекладати» власною мовою відчуттів. Водночас асоціативні відповіді стають основою для подальшого осмислення й обговорення.

Діалог і зв'язок мистецтва з життєвим досвідом

Для розвитку емоційно-ціннісної сфери учнівства важливий **діалогічний характер уроку мистецтва**, у якому спільне обговорення поєднується з осмисленням особистого життєвого досвіду. У такому форматі учнівство навчається не лише висловлювати власні почуття й думки, а й слухати інших, зіставляти різні інтерпретації та бачити багатогранність мистецького образу.

Саме в діалозі мистецтво перестає бути абстрактним навчальним матеріалом і постає як простір зустрічі різних досвідів, поглядів і цінностей. Обговорення сприяє формуванню емпатії, культури діалогу та поваги до поглядів інших, допомагає усвідомити, що різні емоційні реакції є природними й значущими.

Емоційно-ціннісна сфера дитини особливо активно розвивається тоді, коли мистецтво кореспондує з реальними життєвими ситуаціями, близькими й зрозумілими учнівству: темами дружби, страху, радості, вибору, відповідальності, надії тощо. У цьому контексті доцільним є використання компетентнісних завдань. Розгляньмо кілька прикладів таких завдань.

«Уяви, що в шкільній галереї планують створити експозицію “Мистецтво, яке змінює настрої”. Запропонуй мистецький твір або твори, які, на твою думку, справді впливають на емоції людини, та обґрунтуй свій вибір».

«У школі хочуть створити плейлист “Музика, яка допомагає заспокоїтися” або “Музика для складного дня”. Запропонуй 2–3 музичні твори (або фрагменти), які, на твою думку, допомагають впоратися з тривогою чи втомою. Поясни, які саме звуки, ритм або настрій діють заспокійливо».

«Уяви, що в шкільному коридорі планують розмістити “Картину, яка надає підтримку” (твір, що допомагатиме дітям почуватися впевненіше). Вибери мистецький твір або розроби власний ескіз. Поясни, які кольори, образи або деталі створюють відчуття підтримки».

«У вашому місті / селищі планують оновити громадський простір (парк, бібліотеку, шкільний двір). Запропонуй ідею архітектурного або дизайнерського рішення, яке створюватиме приємний настрій. Поясни, як форма, простір або кольори впливають на почуття людей».

«Уяви, що учні твого класу мають підготувати виставку на тему “Дружба очима мистецтва”. Запропонуй твір або власну роботу, яка передає цю тему. Поясни, як саме мистецтво допомагає показати стосунки між людьми».

«У вашій школі хочуть створити мистецький куточок підтримки для тих, кому зараз складно, — “Мистецтво для підтримки інших”. Запропонуй твори або власну ідею (малюнок, плакат, інсталяцію). Поясни, які емоції він має викликати і чому».

«Ваша громада готує виставку “Моє місто (село) очима почуттів”. Запропонуй мистецькі твори, світлини, серію образів, які передають настрій твого міста. Поясни, які емоції ти хотів / хотіла показати».

Такі завдання допомагають побачити мистецтво як спосіб осмислення життя й власних переживань.

Узагальнення ключових моментів

Мистецька компетентність у сучасній освіті не є сумою знань, умінь або окремих навчальних дій. Вона є цілісним досвідом взаємодії з мистецтвом, у якому пізнання, діяльність і емоційне переживання перебувають у постійному діалозі та взаємопідсиленні. У цій єдності мистецтво розкриває свій справжній освітній потенціал — як простір мислення, самовираження, ціннісного вибору й осмислення світу.

Компетентнісний підхід змінює саму логіку навчання мистецтва: від відтворення інформації — до усвідомленої дії, від пошуку «правильної відповіді» — до аргументованої інтерпретації, від пасивного споглядання — до активної участі. Учень / учениця не споживає готові культурні смисли, а входить у культуру співтворчості, здатності бачити, відчувати, аналізувати й діяти.

Пізнавальна складова забезпечує розуміння мови мистецтва, формує здатність мислити образами, аналізувати художні засоби, встановлювати зв'язки й робити власні висновки. Діяльнісна складова перетворює це розуміння на практику — через експеримент, творення, вибір і відповідальність за власне рішення. Емоційно-ціннісна складова надає мистецтву особистісного сенсу, допомагає учнівству зіставляти художні образи з власним досвідом, переживаннями та життєвими ситуаціями.

Роль учителя / учительки змінюється з трансляції знань на фасилітацію мислення, діалогу й творчого пошуку. Саме він / вона створює безпечний освітній простір, у якому помилка сприймається як частина розвитку, різні інтерпретації — як цінність, а процес навчання — як шлях особистісного зростання.

Таким чином, мистецька освіта в компетентнісному вимірі постає не як окремий навчальний предмет, а як досвід проживання культури, у якому учнівство вчиться розуміти себе й інших, осмислювати події власного життя та світу загалом. Саме така модель дозволяє виховувати не просто обізнану, а вдумливу, чутливу й відповідальну особистість, здатну використовувати мистецтво як інструмент пізнання, комунікації та творення життєвих сенсів.

2.2. Компетентнісні завдання та проекти з мистецтва: добір, конструювання, приклади

Галина Кізілова

Розуміння сутності компетентності як здатності мобілізувати та застосовувати відповідні ціннісні ставлення, навички, знання та / або розуміння, щоб ефективно реагувати на потреби, проблеми та використовувати можливості відповідно до контексту, зумовлює очевидний висновок: ми повинні пропонувати учнівству таке подання матеріалу, його закріплення та перевірку рівня засвоєння, яке є максимально пов'язаним з реальним життям школярів, їхніми віковими потребами та майбутньою самореалізацією.

Що саме варто знати вчительству для розроблення компетентнісних завдань?

Порівняймо **приклади** традиційного і компетентнісного варіантів завдань, конкретизуючи компетентності, які формуємо (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

№	Традиційне завдання	Компетентнісне завдання
1.	Напиши назву твору та його автора / авторку.	Добери музичний твір для ситуації на вибір: ранкове пробудження, заняття спортом, відпочинку перед сном. Поясни вибір. Компетентності: уміння вчитися, усвідомлення власних потреб, критичне мислення.
2.	Намалюй весняний або осінній пейзаж у техніці акварелі.	Уяви, що тобі потрібно оформити обкладинку щоденника для радісного дня та дощового осіннього вечора. Намалюй дві композиції та поясни, чому були вибрані саме ці кольори. Компетентності: креативність, самовираження, емоційний інтелект.
3.	Проаналізуй твір, визнач інструменти, якими він виконується, його темп і лад.	Уяви, що ти — музичний редактор / редакторка. Створи плейлист для вибраного героя чи героїні (літературного, історичного або кіногероя), добери 3–5 музичних творів для його / її характеристики. Склади список посилань (YouTube / Spotify) з коротким поясненням, чому саме цей темп, лад чи інструмент підходить герою. Компетентності: загальнокультурна, інформаційно-цифрова.
4.	Виконай натюрморт з предметів посуду.	Школі потрібен новий сучасний дизайн зони харчування. Створи ескіз меню або дизайн стіни. Виконай малюнок у довільній техніці або в графічному редакторі Canva / Autodesk Sketchbook). Компетентності: підприємливість, екологічна грамотність, інформаційно-цифрова.

Зверніть увагу!

Традиційні завдання теж мають право на існування, оскільки сприяють розвитку предметних компетентностей та розширюють базу знань. Проте безсумнівними перевагами компетентнісних завдань є їхнє спрямування на формування ключових компетентностей та наскрізних умінь. Для їх виконання учнівству доведеться зробити вибір, проаналізувати емоційну складову, знайти міжпредметні зв'язки, проявити критичне мислення та уміння домовлятися. Ці наскрізні уміння знадобляться при виборі професії, для творчого самовираження і, найголовніше, вмотивують до творчості через тісний зв'язок з реальними потребами, усвідомлення практичної цінності та впливу на людину й суспільство.

Серед інших переваг компетентнісних завдань виокремлюємо спрямованість на розвиток комунікативних і соціальних умінь у групових формах роботи та проєктах, емоційного інтелекту учнівства через зв'язок між власними емоціями та необхідністю аналізувати емоційних стан інших.

Тобто компетентнісне завдання вимагає від учнівства не лише відтворення знань, а й вирішення певної життєвої чи творчої проблеми.

Для створення та застосування компетентнісних завдань важливо враховувати вікові особливості учнівства 10–12 років. Характерним для цього віку є **плавний перехід від конкретного до абстрактного мислення** (учнівство поступово починає використовувати узагальнення, символи, метафори, але все ще потребує опори на наочність, образ, приклад, тому завдання мають поєднувати конкретний образ і елемент узагальнення); **посилена емоційність і чутливість** (загострюється емоційне сприйняття мистецтва, зростає потреба у вираженні власних почуттів, тому завдання мають передбачати емоційну реакцію, вибір, пояснення власного настрою, а не лише аналіз); **формування особистісної позиції** (зростає потреба висловлювати власну думку, відстоювати погляди, бути почутими, тому завдання припускають можливість кількох відповідей і стимулюють аргументацію); **розвиток образного й асоціативного мислення** (посилюється здатність встановлювати асоціації між музикою, кольором, формою, рухом, тому доцільними є завдання на порівняння, символіку, міжмистецькі зв'язки); **підвищена потреба у визнанні та успіху** (зростає чутливість до оцінювання, страх помилки, тому важливо оцінювати ідею, старання, пояснення, а не технічну досконалість виконання); орієнтація на спілкування та групову діяльність (посилюється значущість думки однолітків, тому ефективними є парні та групові завдання, де кожен має роль і можливість самореалізації).

Узагальнена формула компетентнісного завдання: **«Життєвий контекст + діяльність + вибір + пояснення + рефлексія».**

Для створення компетентнісного завдання з мистецтва для учнівства 5–6-х класів використовуємо алгоритм, поданий у таблиці табл. 2.2.

Таблиця 2.2

№	Етап	Дії	Примітка
1.	Визначення освітньої мети	Сформулюйте, яку компетентність або їх поєднання має розвивати завдання.	Запитайте себе: «Що навчиться робити дитина в реальному житті завдяки цьому завданню?».
2.	Вибір мистецького змісту	Виберіть основу завдання: твір мистецтва (картина, музика, архітектура), мистецьке явище, життєву ситуацію, пов'язану з мистецтвом (шкільну подію, місто, настрій).	Важливо: зміст має відповідати віку та бути емоційно зрозумілим.
3.	Створення життєвого контексту	Сформулюйте ситуацію, близьку учнівству: «Уяви, що ти дизайнер / дизайнера...», «Твій клас готує...», «Ти побачив / побачила в місті...» тощо.	Формулювання завдання має починатися саме з контексту.
4.	Формулювання діяльнісного запиту	Запропонуйте учнівству дію, а не відтворення знань: створи, добери, поясни вибір, порівняй, обґрунтуй, презентуй.	Уникайте слів «назви», «вкажи», «визнач» тощо.
5.	Інтеграція кількох умінь	Поєднайте в одному завданні сприймання мистецтва, аналіз, творчість та рефлексію.	Ефективне компетентнісне завдання має 2–4 підзавдання, а не одне запитання.
6.	Забезпечення варіативності	Передбачте можливість різних відповідей, індивідуального вибору матеріалів та різних рівнів складності.	Учень / учениця має право на власне бачення, а не «вгадування» єдиної правильної відповіді.

№	Етап	Дії	Примітка
7.	Формулювання критеріїв оцінювання	Визначте, що саме оцінюється, наприклад: доречність ідеї, творчий підхід, аргументованість, уміння пояснити вибір тощо.	Оцінюйте не художню майстерність, а процес і результат.
8.	Рефлексія	Виберіть форму узагальнення, проаналізуйте результат.	Додайте завершальне запитання: «Що було найцікавішим?», «Що вдалося найкраще?», «Де ти можеш застосувати це вміння?».

Ураховуючи реалії, варто розглянути конструювання компетентнісних завдань та проєктів у дистанційному форматі. Цифрові пристрої вже давно стали нашими супутниками, частиною життя, тому їх застосування для сприймання та аналізу творів, художньо-практичної діяльності та комунікації є доречним і виправданим. Дистанційний формат — це не перешкода, а можливість освоїти цифрові інструменти мистецтва (digital art, відеомонтаж, подкасти), які є важливими для сучасної дитини. Практика доводить, що дистанційний формат має низку переваг і недоліків, які варто враховувати в процесі планування діяльності. Серед переваг: використовуємо захоплення учнівства гаджетами, розвинуті навички молоді володіння ними, доступність цифрових пристроїв та їхні широкі можливості. Проте робота в онлайн режимі ускладнює живу комунікацію, що є суттєвим недоліком.

Як реалізовувати компетентнісні завдання в дистанційному форматі?

Розгляньмо на прикладі проєкту, який є різновидом компетентнісних завдань. Між ними чимало спільного: створення життєвого контексту, діяльнісний запит, інтеграція кількох умінь, варіативність, необхідність формулювання чіткого алгоритму дій та критеріїв оцінювання, рефлексія. Певною мірою проєкти постають як розгорнутий варіант компетентнісного завдання.

Пам'ятаймо, що проєкт — це пролонгована в часі робота, що має на меті створення реального продукту. Для учнівства 5–6-х класів оптимальними є короткострокові проєкти на 1–2 тижні. До прикладу, учнів і учениць цього віку можуть зацікавити такі завдання: створити віртуальну виставку робіт, виконаних у різних застосунках; створення аудіоколажу або презентації звукової карти свого міста / селища; створення фоторемейку / косплею на відому картину («оживлення шедевра», моделювання сучасного вигляду класичної картини).

Практичний кейс

Конструювання дистанційного мистецького проєкту «Екоарт: нове життя старих речей» для 5–6-го класу

Інтеграція: образотворче мистецтво, екологія, дизайн.

Мета: Розвиток екологічної свідомості через мистецьку практику; формування навичок вторинного використання матеріалів (upcycling).

Очікувані результати: учнівство оволодіває навичками створення артоб'єктів або елементів декору з побутових відходів.

Ключові компетентності: екологічна, уміння навчатися впродовж життя, загальнокультурна.

Етапи реалізації

Етап 1. Постановка та дослідження питання (синхронно в Zoom / Meet).

Проблемне питання: «Чи може сміття стати шедевром?».

Віртуальний перегляд: огляд робіт відомих екомитців (наприклад, Віка Муніса чи Артура Бордало).

Завдання: знайти вдома 3 предмети, які планувалися на викидання, і подумати, на що вони схожі (асоціативне мислення).

Надання чітких інструкцій та критеріїв оцінювання.

Твори Віка Муніса

Твір Артура Бордало

Етап 2. Творче конструювання (асинхронно).**Алгоритм роботи:**

- Очищення матеріалів (пластик, папір, метал).
- Створення ескізу майбутнього виробу.
- Вибір техніки (колаж, асамбляж, інсталяція).

Консультації: учні / учениці надсилають підготовчі фото у Viber, Telegram або Padlet для отримання порад від учителя / учительки.

Етап 3. Презентація та рефлексія.

Створення «Віртуальної галереї»: завантаження фінального фото роботи на дошку Padlet.

Захист: Короткий опис (до 5 речень) за схемою:

- Назва роботи.
- Які матеріали використано.
- Який «меседж» (послання) несе цей витвір.

Критерії оцінювання проєкту (чекліст для учнівства) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Критерій	Опис	Бали
Креативність	Нестандартне використання матеріалів	3 бали
Технічне виконання	Охайність, міцність конструкції	3 бали
Естетичність	Гармонія кольорів та композиції	3 бали
Презентація	Здатність пояснити свою ідею	3 бали

Порада

Для спільного збору ідей та виставок можна використовувати інтерактивні дошки (Padlet, Jamboard). Базою для дослідження та розширення культурного досвіду можуть бути віртуальні екскурсії Google Arts & Culture. Крім традиційного оцінювання варто надавати постійний супровід та використовувати елементи формульовального оцінювання. Важливим етапом, який впливає на подальшу мотивацію, є рефлексія: запитання «Що ви відчували, коли створювали проєкт?» важливіше за технічну досконалість витвору.

Рекомендації до використання цифрового інструментарію під час виконання компетентнісних завдань у дистанційному навчанні мистецтва (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Сфера використання	Назва застосунку	Характеристика	Варіант використання
Музичне мистецтво	Chrome Music Lab	Безкоштовний вебресурс, що дозволяє учням візуалізувати звук та створювати власні мелодії.	Завдання на створення ритмічного малюнка або короткої мелодії до «настрою дня».
	Incredibox	Гейміфікований додаток для створення бітбоксу та міксів.	Проєкт «Я — діджей», створення сучасних аранжуваль для народних пісень.
Образотворче мистецтво та дизайн	AutoDraw (від Google)	Інструмент на основі штучного інтелекту, який перетворює недбалі начерки на професійні малюнки.	Створення піктограм, логотипів або схем для дизайну пакування.
	Canva	Потужний графічний редактор, що має безліч шаблонів.	Конструювання афіші до вистави, створення цифрового колажу або обкладинки для улюбленої книги.
	Sketchbook / Tayasui Sketches	Професійні, але інтуїтивно зрозумілі додатки для малювання на планшетах чи телефонах.	Виконання ілюстрацій, дизайнерських проєктів.

Сфера використання	Назва застосунку	Характеристика	Варіант використання
Віртуальні виставки та презентація робіт	Padlet	Онлайн-дошка, де можна миттєво публікувати свої фотороботи, аудіофайли та коментарі.	Створення «Спільної галереї класу» для обговорення робіт у реальному часі.
	Artsteps	Сервіс для створення 3D-віртуальних виставок.	Підсумковий проєкт семестру, де учень / учениця «розвішує» свої цифрові роботи у віртуальному музейному залі.
Дослідження та натхнення	Google Arts & Culture	Найбільший у світі цифровий архів мистецтва.	Віртуальні екскурсії музеями світу.
	Art Selfie	Окрема функція в сервісі Google Arts.	Пошук свого двійника на картинах відомих художників.

Компетентнісні завдання можуть бути використані для вступних діагностувальних робіт на початку навчального року в 5–6-х класах. Їхній особливий потенціал проявляється для завдань за ГР2 та ГР3 (див. «Приклад вступної діагностувальної роботи з музичного мистецтва для 5 класу»).

Приклад вступної діагностувальної роботи з музичного мистецтва для 5 класу

Інструкція для виконання роботи

Діагностувальна робота складається з блоків I–III і містить 17 завдань різних типів.

I блок — за групою результатів 1 [МІО 1]: Пізнання різних видів мистецтва, інтерпретація художніх образів, досвід емоційних переживань, ціннісне ставлення до мистецтва.

II блок — за групою результатів 3 [МІО 3]: Пізнання себе через взаємодію з різноманітними мистецькими об'єктами; розвиток емоційного інтелекту.

III блок — за групою результатів 2 [МІО 2]: Художньо-образне, асоціативне мислення під час творчої діяльності в різних видах мистецтва.

Завдання 1–6, 7, 8, 10, 11, 14 передбачають надання відповіді шляхом вибору одного або кількох варіантів чи встановлення відповідності.

Завдання 9, 12, 13, 16 — надання короткої письмової відповіді.

Завдання 15 — аналіз відеоряду та надання повної письмової відповіді.

Завдання 17 — письмовий роздум та створення ритмічного супроводу до мелодії та запис його за певними умовами.

На виконання всіх завдань відведено 25 хв. Кожен блок оцінюється за 12-бальною системою.

Прослухайте [фрагмент музичного твору](#).

БЛОК I

У завданнях 1–6 виберіть одну правильну відповідь. Фрагмент можна прослуховувати повторно за потреби.

1. Вибери, які ознаки має твір.

А. Пісенність	В. Маршовість
Б. Танцювальність	Г. Фантастичність

2. Хто виконує твір?

А. Соліст	В. Хор
Б. Дует	Г. Оркестр

3. Який інструмент виконує головну мелодію?

А. Скрипка	В. Труба
Б. Бандура	Г. Барабан

4. У якому темпі виконується музика?

А. Швидкий	В. Повільний
Б. Помірний	Г. Дуже повільний

5. Яку динаміку (силу звучання) переважно використовують виконавці?

А. Дуже тиха	В. Не дуже голосна
Б. Голосна	Г. Тиха

6. Вибери ряд слів, який найточніше характеризує твір.

А. Героїчна, сумна, велична	В. Святкова, жартівлива, велична
Б. Велична, героїчна, переможна	Г. Велична, героїчна, мрійлива

У завданнях 7–8 декілька правильних відповідей, 9 завдання передбачає письмову відповідь.

7. Увідповідни основні особливості музики та характерні для них темпи.

А. Маршовість	1. Помірний
Б. Танцювальність	2. Швидкий
В. Пісенність	3. Повільний

8. Які розміри зазвичай використовуються в маршах?

А. $\frac{2}{4}$	В. $\frac{4}{4}$
Б. $\frac{3}{4}$	Г. $\frac{5}{4}$

9. Напиши назву відомого тобі твору, який має подібний характер.

БЛОК II

Завдання 10 та 11 містять декілька правильних відповідей.

Завдання 12, 13 вимагають формулювання власної думки та розбірливого, грамотного запису.

10. Який настрій створює музика? Вибери декілька відповідей.

А. Піднесений	Г. Святковий
Б. Тривожний	Д. Урочистий
В. Спокійний	

11. Які засоби музичної виразності впливають на настрій слухача?

А. Помірний темп	Г. Оркестрове виконання
Б. Тембр інструмента, який виконує головну мелодію	Д. Місце виконання
В. Характер музики	

12. Які заходи можна озвучувати цим твором (до 3-х варіантів).

13. Якими кольорами можна передати настрій цього твору. Напиши декілька варіантів і поясни свій вибір.

БЛОК III

Завдання 14 містить декілька правильних відповідей. Завдання 15, 16, 17 вимагають формулювання власної думки та розбірливого, грамотного запису.

14. Уяви себе композитором та вибери серед запропонованих образів ті, що найбільше відповідають змісту музичного твору.

А. Воїн	Г. Хмара
Б. Місто	Д. Перемога
В. Парад	

15. Вибери серед запропонованих варіантів відеоряду той, що найкраще передає зміст музичного твору. Поясни свій вибір.

- А. [Відеоряд 01](#)
- Б. [Відеоряд 02](#)
- В. [Відеоряд 03](#)

16. З вибраних у 14 завданні слів створи коротку (на три речення) розповідь про зміст музичного твору.

17. Уяви, що ти — композитор / композиторка. Якою буде мелодія у твоєму творі? Опиши її. Створи до неї ритмічний супровід та запиши його за допомогою позначок:

I — довга,

П — дві коротких, коли I=П.

Бланк перевірки відповідей учнівства за групами результатів

№ блоку	№ завдання	Макс. кількість балів за групою			Макс. кількість балів за завдання	Можлива кількість балів за виконання завдання	Ключ або вказівка на спосіб перевірки	Кількість балів, нарахованих учню / учениці		
		ГР 1	ГР 2	ГР 3				ГР 1	ГР 2	ГР 3
I	1	1	0	1	1	0, 1	В			
	2	1	0	0	1	0, 1	Г			
	3	1	0	0	1	0, 1	В			
	4	1	0	0	1	0, 1	Б			
	5	1	0	0	1	0, 1	Б			
	6	1	0	0	1	0, 1	Б			
	7	3	0	0	3	0, 1, 2, 3	А-2, Б-3, В-1			
	8	2	0	0	4	0, 1, 2	А, В			
	9	1	0	0	1	0, 1	Відкрита відповідь			
II	10	0	0	3	3	0, 1, 2, 3	А, Г, Д			
	11	0	0	3	3	0, 1, 2, 3	Б, В, Г			
	12	0	0	3	3	0, 1, 2, 3	Відкрита відповідь			
	13	0	0	3	3	0, 1, 2, 3	В, відкрита відповідь			
III	14	0	3	0	3	0, 1, 2, 3	А, В, Д			
	15	0	3	0	3	0, 1, 2, 3	Відкрита відповідь			
	16	0	3	0	3	0, 1, 2, 3	Відкрита відповідь			
	17	0	3	0	3	0, 1, 2, 3	Відкрита відповідь			
Разом		12	12	12	36					

Навчання мистецтва у кризових умовах

РОЗДІЛ 3

Оксана Комаровська

У розділі привертається увага до стратегій практичного вирішення питань можливих освітніх втрат з навчання мистецтва в учнівства 5–6-х класів; розглядаємо вибір доцільного педагогічного інструментарію для проведення уроків образотворчого мистецтва та вокально-хорової роботи на уроках музики в дистанційному форматі; розрізняємо сутність понять артпедагогіка й арттерапія, проводимо межі застосування елементів артпедагогіки й арттерапії на уроках мистецтва; аналізуємо приклади вправ для відновлення психоемоційного ресурсу вчительства засобами музикотерапії.

3.1. Подолання навчальних втрат у мистецькій освітній галузі: стратегії для 5–6 класів

Людмила Боднарюк

Кризові умови, у яких опинилася українська система освіти впродовж останніх років, суттєво вплинули на якість та безперервність освітнього процесу. Навчання онлайн, змішані формати, вимушені перерви тощо призвели до виникнення втрат, які відчутні й у мистецькій освітній галузі.

Навчання мистецтва потребує регулярної практики, емоційної залученості, тілесного та чуттєвого досвіду учнів. Будь-які порушення стабільності навчання — скорочення часу, відсутність живої взаємодії — безпосередньо впливають не лише на сформованість умінь і знань, а й на ставлення дітей до творчої діяльності загалом. У 5–6-х класах є ризики зниження впевненості учнівства у власних творчих можливостях, послаблення інтересу до активної участі та інтерактивних форм діяльності. Тож перед учительством постає завдання не лише «наздогнати» пропущений матеріал, а й знайти стратегії відновлення цілісності навчання мистецтва, збереження мотивації та підтримки емоційного ресурсу дітей.

Мистецька освітня галузь має свою специфіку в розумінні навчальних втрат. Ідеться не лише про прогалини в знаннях термінів чи фактів, адже learning loss (поняття «навчальні втрати») не зводиться лише до втрати знань. У міжнародних педагогічних практиках (дослідженнях програм Erasmus+) освітні втрати в мистецькій освіті розглядаються як комплексне явище, що охоплює практичні навички, емоційну залученість і відчуття командності / спільності. До того ж врахуємо реалії української школи.

Втрата регулярності мистецької практики. В умовах нестабільності форматів навчання (переривання очного навчання, вимкнення світла, повітряні тривоги, дистанційне навчання) діти рідше виконують практичні мистецькі завдання. У них сповільнюється формування навичок, зникає відчуття поступу.

Зниження емоційної залученості. Мистецтво потребує живої взаємодії, коли вчитель / вчителька має можливість спостерігати за емоційним відгуком дітей, які спільно сприймають твори мистецтва, аналізують, співпереживають та стають співтворцями мистецтва «тут і зараз». Під час дистанційного або змішаного навчання виникає ризик того, що частина учнів / учениць стане пасивними спостерігачами.

Послаблення слухових, вокальних, візуальних та рухових навичок. Через обмеження втрачається можливість корекції, показу та швидкого зворотного зв'язку (наприклад, під час асинхронного навчання). Це впливає на якість базових мистецьких умінь, особливо в тих учнів / учениць, які потребують індивідуального супроводу. Діти очікують будь-якого мистецького фідбеку (реакції, коригування, оцінки, резонування) в реальному часі, в моменті.

Зниження бажання творити мистецтво. Відсутність регулярного позитивного підкріплення, тих самих аплодисментів у класі, живого схвалення та відчуття успішного спільного результату від творчості призводить до сумніву у власних здібностях, апатичного ставлення до творчості та уникання публічних проявів. «Ситуація успіху» за кризових умов або зникає, або не має бажаного ефекту.

Фрагментарне сприйняття мистецького матеріалу. Уявімо: урок часто переривається (через сигнал сирени, вимкнення електроенергії). Результат: ускладнення формування цілісного уявлення про мистецький твір, стиль чи тему; діти запам'ятовують окремі елементи, проте втрачають загальний контекст.

Втрата інтересу до колективної мистецької діяльності. У той час, коли НУШ стає платформою, де група дітей активно створює власний «професійний світ», визначає лідера, розподіляє ролі та обов'язки, під час дистанційного навчання ця динаміка раптово змінюється. Утворюється певна бар'єрність, труднощі в спільному формулюванні творчої мети, знижується відчуття команди.

Стратегії подолання освітніх втрат у мистецькій освітній галузі

Чи може прискорене проходження програми, ущільнення навчального матеріалу або додавання годин компенсувати втрати на уроках мистецтва? Ні. Щоб стратегії були ефективними, варто зробити їх гнучкими, дитиноцентрованими та орієнтованими не тільки на результат, а насамперед на відновлення процесу. Пропонуємо:

- **Відновлення регулярності мистецької практики:** не обсяг, а сталість. Перетворюємо мистецькі дії на короткі, але системні сесії: 10-хвилинний спів; фрагментарне сприймання музичного твору; мінізамальовки, які можна створити за 12 хв; 5-хвилинна ритмічна вправа чи точковий перегляд відеофрагментів. Регулярність повертає відчуття процесу і поступу.
- **Дроблення навчального матеріалу / зниження темпу:** менше — означає краще, повільніше — конкретніше. Наприклад, під час слухання твору можна звернути увагу на короткий мотив чи попрацювати з образом:
 - а) почути, де мотив повторюється, змінюється чи «повертається». Таким чином формуємо цілісне слухове уявлення без перевантаження, дозволяючи дитині відчувати структуру твору як на логічному, так і на інтуїтивному рівні;
 - б) передати художній образ твору через контурну мінізамальовку / слово-асоціацію, що дає можливість кожній дитині знайти власну форму відповіді й сприяє емоційному залученню.
- **Переорієнтація з результату на процес:** участь важливіша за ідеальне виконання. Фокус завдання трансформується: пробувати, помилятися, повертатися за потреби; не обов'язково демонструвати «готовий продукт».
- **Підсилення емоційної залученості та безпечного середовища** — емоційний досвід як умова навчання. Як приклад, тема «Побутові сюжети в мистецтві» (6 клас).

Образотворче мистецтво: завдання зі створення авторського стикера «Запрошуємо в Україну!» доцільно переосмислити. Зберігаємо поетапність роботи: ескіз → композиція → деталізація → колір → презентація в стилі «поділитись з друзями». Акцент ставимо на емоційне переживання та власне бачення кожної дитини.

Музичне мистецтво: пізнання творів мистецтва, зокрема трансформуємо перегляд та аналіз танцю у виконанні Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського. Завдання: «Моя мініісторія танцю». Алгоритм: 1) перегляньте уривок танцю; 2) виберіть ту частину, яка найбільше зачепила вас емоційно; 3) намалюйте «емоційну карту танцю», де позначте найбільш емоційний момент червоним кольором; 4) за бажанням складіть короткий опис-історію танцю своїми словами.

- **Гнучке поєднання синхронних / асинхронних форматів забезпечує зручний для дитини темп.** Потрібно дати дітям простір для самостійності та зменшити перевантаження. Наприклад: тема у 5-му класі «Одвічні ритми мистецтва» (за підручником Л. Масол).

Синхронно: учитель / учителька демонструє в Zoom на дошці приклад елемента орнаменту — просту серію повторюваних ліній чи фігур, щоб діти бачили, як мотив розвивається (образотворче мистецтво). Після цього звучить музичний фрагмент народного танцю з відповідним ритмом. Діти плескають / малюють ритмічні лінії.

Асинхронно: вдома діти створюють власний орнамент під улюблений танцювальний фрагмент. Кінцевий продукт — фото виконаної роботи з покликанням на відео танцю, який надихнув.

- **Відновлення колективних форм мистецької діяльності.** Це означає створення умов, коли діти мають відчуття «я не сам / я не сама». Практичний зразок: 5-й клас, тема «Весну зустрічаємо» (за підручником Л. Кондратової, С. Федуне, О. Чорного).

Образотворче мистецтво: онлайн-колаж «Нарцис — квітка сонячної весни». Завдання: надихаючись творчістю та деталізованою природою в роботах Катерини Білокур, індивідуально створити окремі елементи малюнків (нарциси) у власному стилі. Сфотографувати свій малюнок та надіслати або завантажити у спільну папку. Учитель / учителька поєднує роботи в цифровий колаж, демонструючи, що кожен внесок, як у майстерності К. Білокур, формує цілісну композицію та підкреслює колективний результат.

Музичне мистецтво: «Стилізуємо веснянку». Завдання: записати короткі ритмічні або мелодійні фрагменти (шумові інструменти, що виготовлені власноруч / голос / застосунок GarageBand) до української веснянки «Шум». Попередньо розподіляються фрагменти між учнями. Учитель / учителька зводить всі записи в один трек, який може прослухати весь клас; важливо підкреслити, що кожен і кожна додали свій «штрих» до колективного твору.

- **Формувальне оцінювання замість контролю як підтримка, а не перевірка.**
 - 1) у процесі, а не наприкінці; наприклад, коментар учителя / учительки під час творчої роботи: «бачу цікавий ритм», «тут відчувається настрій»;
 - 2) вбудоване в діяльність: коротка реакція замість оцінки. Під час обговорення задуму відбувається «оцінювання», наприклад, у чаті дитина надсилає творчу роботу → учитель / учителька замість балів ставить запитання та підтримує: «Я помітила, як ти передав лініями ліс. А що саме тобі хотілось показати?»;

- 3) дитиноцентровано: під час пояснення свого задуму діти фокусуються та вибирають те, що вдалося саме їм;
- 4) низький рівень напруги: фіксується особистий прогрес дитини, тож немає порівняння між учнями;
- 5) самооцінка як норма: наприкінці виконання завдання / онлайн-конференції відбувається самофіксація — «Один мій успіх сьогодні» або «Один мій крок уперед».

Зверніть увагу!

Ці рекомендації особливо доцільні для дітей 10–12 років у кризових умовах. Коментар, запитання, реакція, самооцінка, відображення прогресу — усе це працює на користь дітей.

Отже, подолання освітніх втрат у мистецькій галузі потребує не стільки інтенсифікації навчання, скільки його переосмислення. Запропоновані кроки спрямовані на відновлення процесу навчання як живого, гнучкого та адаптивного до нестабільних умов. Це дозволить зберегти цінність мистецтва для дитини й підтримати її розвиток у складних обставинах.

3.2. Дистанційний урок образотворчого мистецтва у 5–6 класах: інструменти, платформи, приклади завдань

Наталія Лемешева

Коли екран — не межа, а вікно у світ образотворчого мистецтва

Нині онлайн-урок образотворчого мистецтва — не компроміс, а можливість перетворити екран на вікно у світ образотворчого мистецтва, що спонукає вчительство до ролі режисерів естетичних подій. Головне, щоб екран залишався технічним засобом для емоційного зв'язку та підтримки кожної дитини.

У цифровому форматі зникає межа між класним шкільним кабінетом мистецтва та світом: учнівство може віртуально відвідувати художні музеї світу, досліджуючи мистецтво, ще й створювати власні цифрові експозиції.

Які особливості дизайну дистанційного уроку образотворчого мистецтва для того, аби він був захопливим, цікавим, живим і глибоко особистісним?

Онлайн-урок образотворчого мистецтва слід моделювати так, щоб він був змістовним, але не перевантажував учнівство. Важливо пам'ятати: ціль — не «перенести» 45 хв звичайного уроку у формат відеозв'язку, а створити гнучку й динамічну структуру онлайн-уроку, на кожному етапі якої буде підтримуватися увага й мотивація учнівства. Варто враховувати обмеження часу безперервної роботи з екраном під час використання технічних засобів (комп'ютера, планшета): для учнівства 5–6-х класів — до 20 хв. Після чого, щоб уникнути перевтоми, необхідно передбачити перерву, вправу для очей та рухову активність. У дистанційному навчанні труднощі створюють технічні чинники, відсутність невербальних сигналів учителя. Тому для оптимізації структури онлайн-уроку, достатньо передбачити 2–3 основних види навчальної діяльності й чітко визначити етапи роботи. Пріоритет — не кількість навчальної інформації, а глибина її опанування через практичну художньо-творчу діяльність. Складне завдання необхідно розбити на мікрокроки. Обов'язково використовувати лаконічні пояснення, інтерактивні інструкції чи демонстрацію екрана в реальному часі. Дитина має відчувати: «Я розумію, що робити далі».

Планування онлайн-уроку образотворчого мистецтва має спиратися на модель ADDIE (аналіз – дизайн – розробка – впровадження – оцінювання) і враховувати мотиваційну модель Джона Келлера ARCS (Attention — увага, Relevance — значущість, Confidence — впевненість, Satisfaction — задоволення). Їхнє поєднання створить урок, який одночасно підтримує інтерес, розвиває ключові компетентності й наскрізні уміння та залишає відчуття творчого здобутку. Ключовою умовою успіху є акцент на рефлексії.

Розгляньмо онлайн-урок образотворчого мистецтва в 5–6-х класах як драматургічну структуру з п'яти блоків, подібну до кінофільму.

1. **Пролог (емоційний гачок / вступ, 3–5 хв)** — мотиваційний початок. Це момент «входу в сюжет» уроку та його драматургію, покликаний увімкнути увагу учнівства, підготувати до сприйняття нового матеріалу, сприяти цілісності просторового мислення. Замість «Добрий день, тема сьогоднішнього уроку...» розпочнемо з цікавого завдання: «Напишіть у чат слова, які асоціюються у вас із ключовими поняттями уроку (наприклад, з термінами «перспектива», «кологірит»). Як варіант, запропонуємо вибудувати «асоціативний кущ», структуруючи поняття «пейзаж», «лінія горизонту», «точка сходження», «глибина простору», а також візуальні елементи — «дорога вдалину», «кущ як об'єкт першого плану», «дерева дальнього плану».

Для інтенсифікації сприйняття навчального матеріалу доцільно використовувати візуальну провокацію: аналіз відомих полотен через незвичні ракурси або перегляд таймлапс-відео (процесу поетапного створення) сприяє глибшому розумінню логіки побудови художнього образу.

2. **Зав'язка (усвідомлення ідеї, ключова думка уроку, 5–10 хв)** — мотиваційний поштовх до навчальної діяльності, розкриття практичної цінності мистецтва через актуалізацію щоденного візуального досвіду дитини. Важливою є емоційна залученість: мистецтво постає як мова самовираження, що мотивує до активної творчості та відповідального візуального висловлювання. Прагнемо пов'язати навчальний матеріал з реальними життєвими ситуаціями: підготовка презентацій та візуальний супровід навчальних чи творчих проєктів за законами композиції; використання знань про колорит і шрифти для створення унікального логотипа чи стилю власного блогу; застосування правил перспективи та композиції для створення якісних фото чи відео (Reels, TikTok) тощо.

Через аналіз знайомих візуальних образів — мемів, ілюстрацій, цифрових плакатів — формується розуміння того, що за кожним вдалим рішенням стоїть образотворча грамотність.

Можемо акцентувати зв'язок образотворчого мистецтва із сучасними професіями (дизайнер, ілюстратор, архітектор, бренд-менеджер), адже базові мистецькі навички формують основу для самореалізації в креативних індустріях.

3. **Розвиток (дослідження й опанування інструментів, 10–15 хв):** ключовим складником уроку є чіткі інструкції та якісна візуалізація алгоритму виконання художньо-творчого завдання, через використання вебкамери (документ-камери) або трансляцію заздалегідь підготовлених відеоматеріалів.

У сучасній дидактиці виокремлюють дві моделі покрокових пояснень: **асинхронна та синхронна**.

Асинхронна (інфографіка як візуальний конспект; тематичні подкасти та короткі голосові інструкції; симуляції, гейміфіковані завдання; віртуальні дошки; мультимедійні презентації, відео) передбачає використання заздалегідь підготовлених матеріалів з покроковими коментарями. Її переваги — можливість індивідуалізації темпу навчання: здобувачі освіти можуть самостійно регулювати перегляд, фокусуючись на складних технічних елементах. Це сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу в межах самостійної практики.

Синхронна (демонстрація в реальному часі) здійснюється під час онлайн-трансляції за допомогою камери. Такий формат забезпечує ефект «спільної творчості» та дозволяє здійснювати оперативний коучинг. Важливою умовою синхронної взаємодії є чергування етапів показу з практичними спробами учнівства, що супроводжуються миттєвим зворотним зв'язком через аналіз зображень.

Незалежно від моделі пріоритетними залишаються принципи наочності та лаконічності. Доцільно дотримуватися «регламенту 5 хвилин»: когнітивне навантаження під час пояснення має бути інтенсивним, але коротким. Пріоритет надається динамічним відеофрагментам та інтерактивному діалогу задля уникнення монотонності та підтримки емоційної залученості аудиторії.

4. **Кульмінація (художньо-творча дія, 15–20 хв)** — активна самостійна художньо-творча діяльність учнівства. Учитель / учителька забезпечує психологічний комфорт та ресурси для творчого експерименту. Замість покрокового диктування — створення атмосфери, де помилка стає частиною пошуку та кроком до відкриття.

Залежно від дидактичної мети та автономії учнівства, самостійна робота теж може бути реалізована через **синхронний супровід** (режим реального часу) та **асинхронну автономію** (режим індивідуальної траєкторії).

Стратегія **синхронного супроводу** є важливим форматом для подолання освітніх втрат та надання психологічної підтримки. Утримуючи відеозв'язок увімкненим, педагог створює ефект присутності, де учнівство може миттєво отримати консультацію. Це моделювання ситуації успіху для тих, хто відчуває невпевненість у власних силах. Одночасне образотворення «перед екраном» перетворює індивідуальну роботу на колективне спільнотворення.

Асинхронна автономія поза межами відеоконференції сприяє розвитку самоспрямованого навчання. Учні вчаться керувати власним часом та брати відповідальність за результат. Роль учителя / учительки переходить у площину кураторства цифрового освітнього простору (наприклад, модерація робіт на дошках Padlet або в Google Classroom), де кожен результат стає частиною загального візуального контексту.

Незалежно від обраної моделі критично важливою залишається емоційна доступність учителя / учительки, коучингова підтримка та «м'який» контроль, що на цьому етапі охоплює:

- **динамічне консультування** — стислі підказки для подолання технічних бар'єрів;
- **тайм-навігацію** — м'яке нагадування про часові межі для збереження темпоритму уроку;
- **партнерську підтримку («педагогіку турботи»)** — вербальне заохочення, що нівелює фізичну відстань та формує атмосферу психологічного комфорту.

Усе це разом дозволяє перетворити «екранний бар'єр» на прозору межу, крізь яку транслюється не лише інструкція та алгоритм, а й підтримка та визнання унікальності кожної учнівської роботи.

5. **Епілог (рефлексія та підсумок, 5–7 хв)** є переходом від дії до усвідомлення; емоційне враження стає основою подальшої мистецької діяльності. У цифровому середовищі цієї мети можна досягнути завдяки інтерактивному простору для рефлексії, зокрема демонстрації через вебкамери учнівських робіт або завантаженню оцифрованих зображення на спільні платформи (Padlet, Google Classroom, Linoit). Віртуальна галерея стає цифровим архівом успіху класу. Перегляд робіт обов'язково супроводжується доброзичливим аналізом, де в центрі уваги — унікальність самовираження: вдале колористичне рішення, цілісна композиція, сміливий експеримент зі світлом чи кольором.

Ядром рефлексії є формувальне оцінювання через само- та взаємооцінювання в парному чи груповому обговоренні: «плюс — запитання — побажання» (один комплімент, одне цікаве запитання до автора / авторки, одна ідея для розвитку).

Кожен дистанційний урок завершується на «високій емоційній ноті» («Я зміг / змогла!», «Мою ідею помітили!», «Моя думка важлива!») і є тим емоційним ресурсом, який формує готовність до нових творчих ризиків.

Отже, дистанційний урок образотворчого мистецтва — це не заміна живого спілкування, а нова палітра можливостей, де барви творчості єднають серця, відкриваючи шлях до вільного натхнення і взаємного зростання у світі мистецтва!

3.3. Онлайн-хор у 5–6 класах: організація дистанційної вокально-хорової роботи

Людмила Боднарюк

Онлайн-хор — це форма вокально-хорової діяльності, за якої учасники не перебувають в одному фізичному просторі, проте працюють над спільним співочим результатом дистанційно. У нинішніх освітніх реаліях співати онлайн — звична практика в мистецькій освіті, зумовлена не лише розвитком цифрових технологій, а й кризовими умовами.

Вокально-хорова робота традиційно ґрунтується на живому звучанні, синхронності та безпосередній взаємодії між учителем / учителькою та учнівством. Отже, чи можливо навчати співати онлайн, зокрема учнів 5–6-х класів? Так, дистанційний формат можливий, проте він вимагає переосмислення звичних підходів, певних обмежень і, звичайно ж, пошуку технічних та педагогічних компромісів.

Синхронні та асинхронні форми вокально-хорової роботи для дистанційного навчання в 5–6-х класах НУШ

У дистанційній вокально-хоровій роботі важливо чітко розрізняти синхронні та асинхронні форми взаємодії з учнівством. Розглянемо, які елементи хорової роботи доцільно реалізовувати під час онлайн-зустрічей у реальному часі, а які — переносити в асинхронний формат. Систематизований у таблиці 3.1 матеріал є орієнтиром для планування вокально-хорової роботи онлайн з урахуванням технічних та вікових обмежень.

Зверніть увагу!

Вибудовуючи каркас уроку в 5–6-му класі НУШ для дистанційної форми, не копіюємо очний урок, а застосовуємо інші організаційні рішення. Розгляньмо **три ключові акценти** для успішної реалізації «онлайн-хору».

Вони не є універсальним рецептом, проте допомагають зберегти сенс вокально-хорової роботи в онлайн-режимі.

Акцент №1. Що є реальною метою вокально-хорової діяльності онлайн? Це може бути:

- формування вокальних навичок;
- відчуття ансамблю через сприйняття, а не через одночасний спів;
- мотивація співати;

- досвід спільного мистецького продукту;
- оцінюється не синхронність виконання, а участь дітей, індивідуальний прогрес учня / учениці.

Акцент №2. Роль учительства змінюється:

- чіткі інструкції та менше диригування;
- більше пояснень, показу та структурування;
- учитель / учителька не контролює, а модерує процес;
- важливість не одноразового виконання, а багаторазового повернення дитини до матеріалу в зручному для неї темпі (наприклад, перегляд відеорозучування фрази).

Акцент №3. Плануючи вокально-хорову роботу в дистанційному форматі, запитуємо себе: чи зможе це зробити дитина 10–12 років самостійно, ще й у кризових умовах? Тому пріоритет — «маленькі кроки»:

- не «пісня за урок», а «фраза», «куплет», «приспів»;
- не «репетиція», а «завдання»;
- логіка «від малого — до зрозумілого», поєднання синхронної та асинхронної роботи без втрати мотивації.

Практичні форми вокально-хорової роботи онлайн.

Як організувати онлайн-розспівування

Насамперед організовуємо онлайн-розспівування як навчальний процес, а не як повноцінний спів: через технічну затримку звуку співати з увімкненими мікрофонами всі разом не зможуть. Тому поняття «розспівування» набуває ширшого значення і розглядається як комплекс підготовчих вокально-слухових дій. У дистанційному форматі розспівування перетворюється на методичну вправу для розвитку голосу, дихання, артикуляції та слуху, яку учні виконують: а) за прикладом учителя / учительки в реальному часі (синхронні вправи забезпечують показ, пояснення, емоційне залучення); б) під запис / зразок асинхронно (закріплення матеріалу у власному темпі). Навіть за умов онлайн-навчання, розспівування потрібне та виконує важливу функцію — готує голос до уроку, розвиває музичний слух.

Приклад онлайн-розспівування:

1. Привітання.

Дія: коротке вітання, налаштування звуку.

Інструмент: Zoom / Google Meet.

2. Дихальне налаштування.

Дія: гра «Надуваємо кульку». Як робимо? Діти з вимкненими мікрофонами. Учитель / учителька показує жестами, як руки «розширюються». Діти виконують: вдих через ніс (2 рахунки); видих на звук «у-у-у», уявляючи, що надуваємо кульку. Ця вправа формує контрольований видих і знімає напруження. Добре працює дистанційно через візуальну підтримку й уяву.

Інструмент: відео / графіка, що демонструється на екрані синхронно.

3. Вокальні фрази.

Дія: учитель / учителька дає тон — учень / учениця повторює. Наприклад, вправа «Сходинки»: спочатку співаємо на складі «ну» («до-ре-мі-ре-до»). Учитель / учителька показує висоту рукою. Поступово ускладнюємо вправу залежно від можливостей класу. Онлайн-перевага: учительський жест допомагає інтонувати навіть тоді, коли звук чути не ідеально.

Інструмент: мікрофони діти вмикають по черзі. Вправа виконується без примусу, завдяки чому знижується тривожність та страх помилки.

4. Канон / імпровізація.

Дія: партнерська відповідь «учитель / учителька — учень / учениця». Важливо: у дистанційному форматі канон має умовний характер і реалізується як послідовна відповідь, а не одночасне багатоголосся.

Інструмент: синхронно.

5. Асинхронне завдання.

Дія: дітям пропонується записати одну фразу, яка запам'яталася, та надіслати аудіо. Важливо: завдання не передбачає оцінювання за результат, а спрямоване на фіксацію участі, формування впевненості, закріплення вивченого.

Інструмент: аудіо.

Основним орієнтиром є не якість звучання, а включеність учнівства в процес. Це не концерт, отже, не варто вимагати «ідеального звучання». Увімкнені мікрофони слугують інструментом зв'язку, проте не є «основним» звуком.

В учнівства 5–6-х класів ще короткий фокус уваги, тому доцільні вправи тривалістю 30–40 с; а доданий до співу рух сприятиме кращому засвоєнню.

Можливо застосувати альтернативний зворотний зв'язок (без вербального тиску) — за допомогою реакцій.

Наприклад:

 — у мене все виходить;

 — мені складно;

 — потребує додаткового показу / пояснення;

 — проблеми зі зв'язком.

Не забуваймо про **інклюзію**: пропонуйте різні форми участі — вимовляння складів, слухання, ритмічні рухи. Це все також про участь, яка у дистанційній вокально-хоровій роботі є важливішою за форму її прояву.

Як працювати над піснею дистанційно

За санітарними нормами учнівство 5–6-х класів не може працювати з технічними засобами (комп'ютером / планшетом) понад 20 хв під час синхронного заняття. Це варто враховувати в процесі планування вокально-хорової роботи онлайн, зокрема, при роботі над піснею. На практиці це означає, що робота над піснею в синхронному форматі не розтягується на весь урок. Оптимально — це 10–15 хв цілеспрямованої взаємодії з учнівством. Наприклад, це можуть бути короткі сегменти музичної діяльності, коли онлайн-хормейстер працює над розучуванням пісні 10–15 хв (синхронна взаємодія), а решту часу залишаємо для асинхронної практичної діяльності: наприклад, повторне слухання та закріплення вивчених фрагментів у власному темпі.

Важливо врахувати:

- фокус уваги дітей 10–12-ти років коротший під час роботи онлайн;
- учасники дистанційного навчання втомлюються від тривалих синхронних сесій;
- під час онлайн-роботи музична діяльність найефективніша в коротких та інтерактивних фрагментах;
- оптимально та ефективно: вокально-хорова робота вибудовується як поєднання короткої синхронної взаємодії та самостійної роботи поза екраном, а не як безперервний онлайн-спів.

Практичний кейс

Етапи вокально-хорової роботи над піснею синхронно (6 клас)

Етап 1. Розспівування.

Етап 2. Налаштування та «вхід» у пісню.

Дії вчителя / вчительки: коротке нагадування про те, «де ми зараз у пісні» та озвучення конкретної мети, яка має бути чіткою та зрозумілою.

Наприклад: «Минулого уроку ми з вами працювали над першими фразами пісні. Розібрали текст, попрацювали над мелодією та спробували емоційно передати вивчену частинку пісні. Сьогодні занурюємося у приспів та з'єднаємо його з куплетом. Пригадайте: працюємо над рівним співом, уникаємо «ковтання» кінцівок слів і фраз.

Етап 3. Слухаємо зразок та застосовуємо «внутрішній спів».

На практиці: тут потрібно працювати дуже дрібно і скрупульозно. Насамперед просимо дітей вимкнути мікрофони та уважно слухати показ учителя / вчительки. Працюємо за алгоритмом «я співаю — учнівство повторює із вимкненими мікрофонами». Приспів попередньо розбиваємо на фрази і навіть такти.

Акценти: логіка музичної фрази; інтонування за допомогою показу (жести або заздалегідь домовлені значки); чіткий та впевнений «вхід» у фразу.

Етап 4. Цікаві інтерпретації.

Запропонуймо виконати приспів (частинками), застосовуючи мініігрові форми (одну або дві).

Важливо: такі ігрові форми не мають на меті «розважити» клас, а допомагають багаторазово й непомітно для дітей повторити один музичний матеріал у різних варіантах, закріплюючи його.

«**Луна**» — одна дитина співає фрагмент, за нею повторює наступна і так далі. Продумайте заздалегідь, яким буде порядок (за списком, на бажання, за допомогою «онлайн-рандомайзера»). Звук вмикаємо по черзі.

«**Музичний матч**» — це гра у відповідь. Тобто, одна дитина співає першу частину фрази, а інша дитина відповідає їй, співаючи другу частину тієї ж фрази.

«**Пригода на вибір**» — вчителька / вчителька демонструє екран класу. На ньому діти бачать фрази з приспіву, які розкидані. Учні та учениці по черзі знаходять, який саме текстовий фрагмент «озвучувати» (співати);

«**Вгадай фрагмент**» — хтось із дітей співає короткий фрагмент (мікрофон вимкнений, але камера увімкнена). Потрібно відгадати, яку фразу було заспівано (переможці отримують бонус).

«**Заповніть пропуски**» — хтось із учнів / учениць співає той текст, який бачить на екрані, інша дитина співає там, де є пропуски в тексті (учитель / учителька заздалегідь видаляє певні частини тексту для демонстрації у презентації. Аналогічно можна зіграти за кольорами, наприклад: «Ти співаєш зелений колір, а Марійка — синій».

Етап 5. Мікрозворотний зв'язок.

Дії вчителя / вчительки: наприкінці синхронної роботи — чіткий короткий зворотний зв'язок, який не має бути оцінювальним. Наприклад:

Що сьогодні було найбільш зручним під час співу?

Який фрагмент ще потребує шліфування та повторення?

Кому сьогодні було складніше?

Порада

Уникайте порівняння дітей між собою та не вимагайте публічного виконання. Цілком достатньо буде загального обговорення або швидких реакцій у чаті / емодзі. Такий формат допоможе учнівству усвідомити власний прогрес і збереже позитивне ставлення до вокально-хорової роботи онлайн.

Отже, чи можливо створити відчуття хору без одночасного співу?

Логічно, що в онлайн-форматі хор перестає бути синхронним звучанням, але не перестає бути колективним процесом. Якщо під час дистанційного навчання ми не формуємо спільний звук у реальному часі, то що формуємо натомість? Це може бути: спільне музичне мислення; однакова манера виконання; відчуття «я — частина цілого»; «внутрішній хор» замість «зовнішнього»; спільний продукт — «асинхронний хор» (аудіо-запис, відеоколаж).

Типові помилки у вокально-хоровій роботі онлайн:

- №1. Очікування вчителя / вчительки, що клас співатиме синхронно.** Одночасний онлайн-спів технічно неможливий. Спроби «співати разом» призведуть до хаосу, роздратування та банальної втрати часу.
- №2. Планування надто великого обсягу матеріалу (пісні) за один урок, що обернеться перевантаженням і не дасть якісного результату.**
- №3. Відсутність чіткої мети вокально-хорової діяльності онлайн.** Це той момент, коли діти не розуміють, чого саме вони мають навчитися сьогодні. У такому випадку учнівство швидко втрачає фокус;
- №4. Учитель / учителька перетворює себе на соліста.** Якщо він / вона постійно співатиме, а діти лише слухатимуть, то вони перетворяться на пасивних спостерігачів.
- №5. Ігнорування асинхронної частини роботи.** Асинхронні завдання — не «додаток», а продовження уроку: прослухати зразок, зробити запис свого виконання, відмітити складні місця та попрацювати над ними.

Підсумуймо основні моменти

У дистанційному форматі відчуття хору народжується не з одночасності, а з послідовності та спільної мети. Такий хор — не «спрощена версія», а інша модель хорової взаємодії з новими можливостями для індивідуально орієнтованої вокально-хорової роботи.

Успіх онлайн-хору полягає не у відтворенні очної моделі. Тільки за умов, коли ми приймаємо нові правила гри, усвідомлюємо обмеження дистанційного формату та «вмикаємо» педагогічну творчість, відкриваються нові можливості. Спитайте себе: «Чи готовий / готова я змінювати свої підходи, шукати й знаходити альтернативні рішення?». Якщо відповідь позитивна, то ви дійсно можете перетворити онлайн-спів на повноцінну форму мистецької освіти.

3.4. Артпедагогіка та елементи арттерапії на уроках мистецтва

Юлія Жданович

Артпедагогіка та арттерапія: визначення понять, схожість та відмінність

Для ефективної роботи вчителя / вчительки мистецтва необхідно чітко диференціювати поняття артпедагогіки та арттерапії, які, маючи спільний об'єкт впливу — особистість дитини, — відрізняються за цільовою спрямованістю та методологічним апаратом.

Артпедагогіка — це інноваційний напрям у педагогіці, який використовує різні види мистецтва та активну творчість дитини як основний інструмент для навчання, виховання та гармонійного розвитку особистості. Вона допомагає розкрити творчий потенціал дитини, розвинути емоційний інтелект та комунікативні навички.

Основною метою артпедагогіки є передача знань, формування художніх навичок, соціалізація, естетичний та загальний розвиток дитини.

Арттерапія — це напрям у психотерапії та психологічному консультуванні, що заснований на використанні мистецтва та творчості як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу для зцілення особистості, розв'язання внутрішніх конфліктів та самовираження.

Арттерапія базується на спонтанному вираженні внутрішнього «Я» через візуальні образи, дозволяючи обійти слова і працювати з глибинними емоціями та підсвідомими процесами для покращення психоемоційного стану, зняття стресу, підвищення самооцінки та гармонізації.

Основною метою арттерапії є робота з внутрішнім світом, травмами, страхами, глибока психологічна корекція, вирішення внутрішніх конфліктів, знаходження та активізація ресурсів, гармонізація особистості.

Таким чином, артпедагогіка як самостійний напрям вивчає механізми використання мистецтва для вирішення завдань соціалізації та розвитку, тоді як арттерапія в освіті розглядається як «турбота» про психічний стан учня / учениці.

Спільні риси артпедагогіки та арттерапії:

- обидва напрями залучають особистість до художньо-творчої діяльності;
- використовують однаковий інструментарій (музику, живопис, театр, літературу тощо);
- спрямовані на гармонійний розвиток особистості та її соціальну адаптацію;
- забезпечують позитивний емоційний вплив на людину;
- мають місце в спеціальній освіті, забезпечуючи профілактико-оздоровчий вплив на дітей з проблемами в розвитку.

Ключові відмінності артпедагогіки та арттерапії:

- Друга частина обох дефініцій позначає процесуальну спрямованість, яка відмінна, а саме: «педагогіка» спрямована на виховання, навчання та розвиток особистості; «терапія» спрямована на зцілення чи лікування.
- В артпедагогіці акцент робиться на навчанні, де важливою є дидактична складова оволодіння певними уміньми та художніми засобами. Тоді як в арттерапії акцент на навчанні не робиться і головним є сам процес творчості та катарсис.
- Відмінність у векторі розвитку полягає в тому, що арттерапія працює з наявними властивостями та проблемами (корекція), тоді як артпедагогіка звертається до того, чого в людині ще немає, але може бути сформоване в перспективі (розвиток можливостей).

Особливості використання артпедагогіки та арттерапії на уроках мистецтва. Що може використовувати вчитель / учителька у своїй роботі, а що ні

Хоча ці напрями мають спільний інструментарій, учителю / учительці важливо чітко усвідомлювати межі своєї професійної компетенції та терапевтичного втручання.

Що дозволено (і рекомендовано) вчителю / вчительці

Учитель / учителька може і має втілювати арттехнології, які допомагають оволодівати знаннями про культуру та сприяють розвитку умінь з мистецької освітньої галузі, поєднуючи художній розвиток із соціально-психологічною підтримкою.

Також учитель / учителька може використовувати елементи арттерапії, що називається арттерапевтичним підходом, у межах вчительських компетенцій. До таких компетенцій в арттерапевтичному підході належать:

- використовувати вправи на зняття стресу, зниження напруги та тривожності для гармонізації стану учнів;
- просити дітей зображати свої емоції під час знайомства з творами мистецтва у кольорах чи образах без аналізу їхніх підсвідомих конфліктів, але називаючи та обговорюючи відчуття цих емоцій з метою розвитку емоційного інтелекту;
- використовувати ресурсні техніки арттерапії, які не передбачають глибинного аналізу та рефлексії (щоб не викликати в дитини травматичні спогади) і дають силу та ресурс;
- запитувати дитину: «Який настрій у твоєї роботи?», «Який колір тут найголовніший?» з метою рефлексії та самопізнання.

Що вчителю / вчительці робити заборонено

- Без належної психологічної чи арттерапевтичної освіти виконувати роль терапевта.
- Інтерпретувати роботи учнів та ставити діагнози (наприклад, «Ти намалював / намалювала це чорним, отже, у тебе депресія»).
- Давати оціночні судження щодо «правильності» почуттів дитини.
- Аналізувати символи та нав'язувати учнівству значення його образів (наприклад, трактувати закриті двері на малюнку як ознаку замкненості).
- Використовувати арттерапевтичні техніки, які передбачають глибоку емоційну роботу й можуть викликати у дитини травматичні спогади.
- Працювати з травмою. Якщо дитина починає малювати щось дуже тривожне (війну, насильство, смерть) і плакати, вчитель / вчителька має не «лікувати» її, а спокійно підтримати (можна запропонувати ресурсну техніку) та передати інформацію шкільному психологу.
- Наполягати на вербалізації, якщо дитина не хоче розповідати про свій малюнок чи інсталяцію.

Психологічне значення художніх матеріалів та їх вибір у педагогічній практиці

Одним із важливих аспектів артпедагогіки та арттерапії є усвідомлений вибір матеріалів, кожен з яких має специфічний вплив на психіку дитини. Учитель / учителька мистецтва має розуміти, як фактура, плинність та спосіб маніпуляції матеріалом можуть коригувати емоційний стан учня / учениці. Специфіку матеріалів розглянемо за таблицями 3.2–3.4.

Вплив образотворчих інструментів на емоційну регуляцію

Таблиця 3.2.

1. Графічні матеріали

Матеріал	Психологічні характеристики	Рекомендації до використання
Графітні олівці	Дають максимальний контроль. Тонкий кінчик потребує зосередженості та логіки.	Для учнівства в стані тривожності, розгубленості. Допомагають «заземлитися» та повернути відчуття кордонів.
Кольорові олівці	Поєднують контроль графіки з емоційністю кольору. Потребують зусиль (натиску) для яскравості.	Для тривалої, зосередженої роботи. Добре підходять для заповнення мандал чи деталізації.
Вугілля	Експресивне, «брудне», легко розтирається. Сприяє випуску напруги через динамічність, допомагає з гнівом; дає свободу, але може посилювати внутрішній хаос.	Для виплеску сильних емоцій, агресії або втоми. Допомагає зняти м'язову напругу через «розмашисте» малювання.
Суха пастель	Має пудрову фактуру, потребує розтушовування лінії пальцями, що забезпечує прямий тактильний контакт. Створює м'які, розмиті межі.	Для роботи зі страхом помилки, розвитку терпіння. Вчить дитину приймати «неідеальність» та працювати з нюансами почуттів.
М'яка (олійна) пастель	Жирна, насичена, «пластична» на папері. Дає відчуття опору та водночас яскравості. Сприяє релаксації через тактильність, допомагає виразити м'які емоції (смуток, ніжність тощо).	Для учнів / учениць із низькою самооцінкою. Яскравий слід пастелі дає швидке відчуття результату та власної сили.

Таблиця 3.3.
2. Живописні матеріали

Матеріал	Психологічні характеристики	Рекомендації до використання
Гуаш	Густа, має щільну текстуру, дозволяє перекривати шари. Можна зафарбувати помилку. Дає відчуття безпеки та можливості «виправити все». Стабільний матеріал.	Для формування впевненості. Добре працює в ситуаціях, коли дитина боїться виражати власну думку.
Акрилові фарби	Швидко сохнуть, стають незмивними, дуже яскраві. Символізують рішучість та незворотність дій. Потребують активного темпу.	Для активації енергії, виходу зі стану апатії.
Акварельні фарби	Найбільш «некерований» матеріал. Мають властивість розтікатися, що може символізувати вихід за межі, розкутість. Учить приймати зміни, відпускати контроль, працювати з несвідомим.	Для занадто «затиснутих», перфекціоністів, дітей з високим рівнем внутрішнього контролю. Використовуються для закомплексованих дітей; проте можуть викликати тривогу в дуже нестабільних учнів / учениць.

Таблиця 3.4
3. Пластичні матеріали

Матеріал	Психологічні характеристики	Рекомендації до використання
Глина	Природний, холодний, вологий матеріал. Має великий опір і водночас пластичність. Глибоке заземлення, робота з первинними інстинктами, вихід сильної напруги через фізичне зусилля.	Для гіперактивних дітей та дітей із пережитим стресом. Процес розминання глини — це вже терапія для зниження стресу, напруги та агресії.
Пластилін	Більш в'язкий, потребує розігріву. Вимагає терпіння та дрібної моторики.	Для розвитку посидючості та концентрації уваги.
Солоне тісто	М'яке, тепле, домашнє. Викликає асоціації зі затишком, їжею, безпекою.	Для тривожних дітей, яким потрібне відчуття «дому» та комфорту.

Техніки арттерапії для регуляції емоційного стану учнів під час уроку

Арттерапевтичні техніки необхідно застосовувати на початку уроку з метою налаштування, а також в процесі уроку за потреби регулювати емоційний стан учнівства, коли клас надто збуджений, агресивний або, навпаки, загальмований від стресу.

Налаштування на урок (або «ритуал входу») — це місток між галасливим шкільним коридором і тихим простором творчості. Ці 3–5 хв на початку заняття є критично важливими, щоб «зібрати» увагу учнівства та знизити рівень фонові тривоги.

Техніки налаштування на урок

- **Техніка «Кольоровий прогноз погоди»**

Мета: Швидка самодіагностика та емоційне налаштування.

Інструкція: «Уявіть, що ваш настрій зараз — це погода. Якого вона кольору? Які там звуки? Візьміть маленький клаптик паперу і просто поставте на ньому пляму цього кольору (олівцем чи фарбою). Це ваш «квиток» на сьогоднішній урок. Ми просто приймаємо цю погоду такою, яка вона є».

Результат: Дитина легалізує свій стан (навіть якщо він «похмурий») і «залишає» його на папері, звільняючи місце для роботи.

- **Техніка «Малювання дихання»**

Мета: Синхронізація тіла та розуму, заспокоєння.

Інструкція: «Візьміть олівець. Поставте його на аркуш. Зараз ми будемо дихати і малювати одночасно. Коли ми вдихаємо — ведемо лінію вгору, коли видихаємо — вниз. Не поспішайте, нехай рука йде за вашим диханням. Спробуйте зробити так, щоб лінія була безперервною, як хвиля».

Результат: Це класичне «заземлення». Ритмічні рухи рукою в такт диханню заспокоюють нервову систему за 2 хв.

- **Техніка «Сенсорна таємниця»**

Мета: Активація дрібної моторики та цікавості.

Інструкція: «Заплющте очі. Я зараз покладу кожному на парту «таємничий предмет» (це може бути камінчик, мушля, шматочок сухої кори, м'яка нитка або холодний шматочок глини). Не відкриваючи очей, дослідіть його пальцями. Який він? Холодний чи теплий? Гладкий чи шорсткий? Спробуйте уявити його форму».

Результат: Це перемикає увагу з думок і переживань на безпосередні тактильні відчуття («тут і тепер»).

- **Техніка «Музична палітра» (підберіть музику з YouTube Music)**

Мета: Налаштування на певний колорит або тему уроку.

Інструкція: «Зараз пролунає коротка мелодія (1–2 хв). Поки ви її слухаєте, виберіть один олівець, який, на вашу думку, «співає» так само, як ця музика. Коли музика закінчиться, просто намалюйте цим олівцем будь-яку геометричну фігуру (коло, трикутник, квадрат)».

Результат: Використання музики як стимулу готує мозок до сприйняття художніх образів.

Порада

Як вибрати техніку:

Якщо клас надто шумний — вибираємо «Малювання дихання» або «Сенсорну таємницю» (ці техніки потребують тиші).

Якщо діти втомлені й пасивні — вибираємо «Музичну палітру» (енергійну) або «Кольоровий прогноз».

Техніки для регуляції емоційного стану учнів під час уроку

- **Техніка «Ритмічне черкання»**

Швидке малювання хаотичних ліній олівцем або восковою крейдою під енергійну музику. Це дозволяє легально «викинути» напругу через руку на папір.

- **Пластична трансформація**

Робота з пластиліном чи глиною без створення конкретного образу. Завдання: «розімни, розірви, знову з'єднай». Фізичне зусилля рук допомагає переробити гормони стресу, зняти напругу, стабілізувати стан.

- **Вправа для стабілізації (5–4–3–2–1)**

Запропонуйте учнівству знайти в класі певні речі: 5 речей одного кольору; 4 речі, до яких можна торкнутися; 3 звуки, які можна почути; 2 запахи та 1 предмет, що має смак. Це допомагає дитині вийти зі стану стресу та повернутися в момент «тут і зараз».

- **Техніка «Колір мого дихання»**

Учні візуалізують, як вони вдихають спокійний колір (наприклад, блакитний) і видихають «сіру» втому чи тривогу. Це сприяє швидкій емоційній саморегуляції та заспокоєнню.

- **Техніка «Пляма-метаморфоза»**

Учень / учениця ставить випадкову пляму (ляпку), а потім домальовує її, перетворюючи на позитивний образ. Це вчить дитину знаходити вихід із непередбачуваних ситуацій та не боятися «зіпсувати» роботу.

Арттехнології на уроках мистецтва

Арттехнологія — це інноваційна освітня технологія в межах артпедагогіки та арттерапії, яка базується на поєднанні інтелектуального та художнього сприйняття світу, використовуючи творчий акт як інструмент для виховання, розвитку та психологічної корекції особистості. Вона спрямована на полегшення процесу навчання та розумової діяльності через використання художніх прийомів та засобів творчості: малювання, ліплення, музики, фотографії, акторської майстерності, казкотерапії тощо.

Використання арттехнологій дозволяє вчителю / вчительці:

- реалізувати діагностичну функцію: ненав'язливо спостерігати за дитиною у процесі спонтанної творчості, щоб зрозуміти її настрій та інтереси;
- забезпечити ситуацію успіху: оскільки в арттехнологіях заборонена критика та оцінка за критеріями художньої обдарованості, кожна дитина відчуває себе успішною у творчості;
- стимулювати комунікацію: групові арттехнології (наприклад, драма-технології) допомагають молодшим підліткам самостверджуватися в колективі через спільну діяльність.

Принципи впровадження арттехнологій

Поступовість: від простого розфарбовування до створення власних складних метафор.

Добровільність: артпедагогіка не працює «під примусом». Учень / учениця завжди мають вибір (наприклад, між двома техніками).

Емпатійна присутність: учитель / учителька не просто дає завдання, а створює поле підтримки, де навіть мовчання є продуктивним.

Показниками ефективності впровадження арттехнологій є **підвищення інтересу до навчання, розвиток впевненості в собі та якісні зміни в мотивації діяльності.**

Арттехнології охоплюють широку систему методів творчості.

Образотерапія (образотворчі технології). Охоплює не лише традиційне малювання, а й нетрадиційні техніки, які дозволяють зняти емоційну напругу та подолати страх «зробити неправильно». При цьому акцент робиться не на художній цінності, а на спонтанності.

Монотипія: шляхом перенесення фарби з гладкої поверхні (скла, плівки) на папір створюються спонтанні відбитки, які потім домальовуються, що стимулює уяву та знімає страх перед «чистим аркушем».

Ляпкографія: нанесення великих плям фарби та їх видування за допомогою трубочки або соломинки для створення химерних форм, що сприяє розвитку уяви, креативності та гармонізує емоції.

Пальцевий живопис: малювання пальцями без пензля, що дозволяє створювати оригінальні композиції та не має строгих правил, допомагає розкрити потенціал.

Малювання під музику: допомагає виразити емоції через колір та лінії.

Колажування. Створення композицій шляхом наклеювання на основу різноманітних матеріалів (фотографій, вирізок, паперу, тканини) для розвитку уяви, самовираження та комунікації, що дозволяє проявляти внутрішні стани, допомагає зрозуміти себе, сприяє гармонізації психоемоційного стану.

Пластиліноterapia. Використання ліплення з пластиліну для створення пластичних зображень, що допомагає учням / ученицям втілювати почуття й фантазії та сприяє зняттю стресу, емоційній гармонізації, психоемоційному розвитку, покращенню навчального процесу.

Фототерапія. Створення художніх фотопортретів, натюрмортів або фотопейзажів («Світ за вікном») чи тематичних фотоколажів. Це розвиває спостережливість та естетичне почуття, стимулює прогностичне мислення та візуалізацію майбутнього.

Казкотерапія. Створення власних історій, переосмислення відомих казок та сюжетів розвиває уяву, сприяє засвоєнню морально-етичних норм, допомагає аналізувати життєві ситуації, долати страхи, тривожність, знаходити вихід з конфліктних ситуацій через метафору та моделювати майбутнє.

Музикотерапія. Передбачає використання музики для регулювання емоційного стану, проведення музично-ритмічних ігор та імпровізацію на шумових інструментах, що сприяє стимуляції соціальної активності та полегшення засвоєння матеріалу.

Лялькотерапія та виготовлення народної іграшки. Виготовлення ляльок для лялькового театру та використання їх у виставах розвиває творчість, уяву, мовлення, емоційний інтелект, навички спілкування та самовираження, а також формує знання про культуру та традиції.

Через створення ляльки-мотанки або пальчикової ляльки дитина проєктує свої почуття та потреби на об'єкт, що допомагає в самоідентифікації.

Драма-технології (драматизація та імпровізація). Театральні постановки, розігрування сюжетів, історичних подій або казкових сценаріїв дозволяє учнівству «пережити» матеріал та подивитися на нього власними очима. Це розвиває комунікативні здібності та вміння працювати в команді. Важливим елементом є імпровізація, яка дає відчуття свободи.

Цифрові арттехнології та медіаарт. Використання графічних редакторів, створення комп'ютерної анімації, відеороликів чи нет-арту (зображень для інтернету). Це дозволяє експериментувати з новими формами вираження, що дуже приваблює сучасних підлітків.

Метафоричні асоціативні карти (МАК). Робота із зображеннями-метафорами допомагає дітям висловити свої почуття та думки через метафору, коли важко знайти прямі слова. МАК дозволяють швидко діагностувати емоційний стан, вирішувати конфлікти в ігровій формі, знаходити внутрішній ресурс.

Алгоритм артпедагогічного уроку (з використанням арттехнологій)

Етап 1. Налаштування (3–5 хв). Ритуал входу знімає стрес, дозволяє дітям «заземлитися», відсікти шум перерви та створити перехід до внутрішнього світу.

Етап 2. Теоретичний блок (7–10 хв). Мистецтвознавчий контекст дає інтелектуальну опору; також у ході знайомства з матеріалом учитель / учителька показує, що великі художники теж відчували біль, страх чи радість, і це стало основою світових шедеврів.

Етап 3. Творчий процес (20–25 хв). Занурення у творчість дає вихід емоціям. Арттерапевтична дія полягає в тому, що акцент зміщується з того «ЩО я малюю» на «ЯК я це відчуваю».

Етап 4. Рефлексія (7–10 хв). Ритуал виходу дозволяє інтегрувати досвід, повертає в реальність і дає відчуття завершеності. Дитина має вийти з класу «зібраною».

Алгоритм самостійного підбору арттехнології

Щоб успішно інтегрувати арттехнологію у свій урок, бажано діяти за такою схемою:

1. Визначте тему уроку за вашою програмою (наприклад, «Мова графіки»).
2. Виберіть художній матеріал, який пропонує підручник (наприклад, олівці або пластилін).
3. Додайте арттерапевтичний елемент (технологію): замість простого графічного зображення запропонуйте зобразити не просто предмет, а своє ставлення до нього. Наприклад: «Якщо це дерево сили, нехай штрихи будуть міцними. Якщо це спокійний вечір, нехай плями будуть м'якими та розмитими» — це посилить емоційне проживання теми.
4. Створіть «безпечний простір»: дотримуйтесь принципів безоціночності (ми не оцінюємо якість малюнка, а цінуємо щирість вираження) та свободи вибору матеріалів.

Отже, програми надають вчителю «рамку», але саме арттехнології є тим гнучким інструментом, який дозволяє адаптувати будь-який підручник до живих потреб конкретного класу, роблячи урок мистецтва справжньою «терапією успіху».

Артпедагогіка та арттерапія на уроках мистецтва в інклюзивному класі

Інклюзія в мистецькій освіті — це особливий простір, де артпедагогіка та елементи арттерапії стають дуже допоміжними, щоб адаптувати навчальний процес до потреб усіх учнів / учениць.

Для дітей з ООП важливим є вибір художнього матеріалу для роботи. І залежно від типу освітніх потреб, необхідно підбирати методи й техніки.

Сенсорна адаптація матеріалів

Для дітей із сенсорною чутливістю (страх бруду, шуму) пропонуємо «чисті» інструменти: фломастери, кольорові олівці, воскову крейду. Варто уникати «брудних» матеріалів (вугілля, рідка гуаш), якщо вони викликають опір.

Для дітей із потребою в стимуляції найкраще підійде робота з глиною, пластиліном, тістом, малювання пальцями або використання природних текстур (круп, пісок, мушлі).

Для дітей із моторними порушеннями використовуємо матеріали, що не потребують сильного натиску та які легше тримати в руці (м'яка пастель, акварельні маркери, товсті пензлі). Папір варто фіксувати до столу малярним скотчем.

Психологічне значення вибору:

- олівці й лайнери допомагають «заземлитися» та встановити кордони;
- акварель «по вологому» вчить відпускати контроль і приймати зміни;
- глина та пластилін забезпечують вихід напруги через фізичне зусилля.

Робота з різними категоріями дітей на уроці

Порушення слуху

Акцент на полісенсорній основі. Використовуйте музично-ритмічні ігри зі словом, де ритм моделюється рухами рук або тіла. Важлива візуальна підтримка — картки з назвами емоцій та образів, зоровий ряд, вібрація, тактильний ритм. На музичних заняттях акцент робиться на слухо-зоровому сприйнятті та вібраційних відчуттях. Дитина може тримати руки на інструменті (фортепіано, барабані) або на колонці, щоб «відчути» звук через тіло. Використання кольорових ламп, що блимають у такт музиці (візуалізація ритму).

Порушення зору

Для дітей із порушенням зору звук та тактильні відчуття стають головними орієнтирами в мистецтві. Використовуйте вокалотерапію, оскільки ці діти, як правило, мають розвинену вокально-слухову координацію. У малюванні використовуйте рельєфні матеріали та контрастні кольори (спочатку чорно-біле, потім кольорове).

Для дітей з порушенням зору — високий контраст (чорний маркер на білому папері). Для незрячих дітей — орієнтація на тактильну «читабельність» роботи.

Тяжкі порушення мовлення (ТПМ)

Акцент на комунікацію через образ, збагачення словникового запасу.

Використовуйте будь-які матеріали, що стимулюють дрібну моторику, бо вона тісно пов'язана з мовленнєвими центрами. Ефективними є арттехнології казкотерапії (малювання за сюжетом), створення коміксів (де образ замінює слово), групові колажі.

У роботі використовуйте візуальні картки-підказки для висловлення емоцій («мені подобається», «хочу цей колір»). Просіть дитину не «розповісти», а «показати на малюнку».

Інтелектуальні порушення (ЗПР, розумова відсталість)

Необхідно робити акцент на спрощенні, конкретизації та багаторазовому повторенні дій. Використовуйте наочність, ігрові прийоми, дидактичні казки. Хоровий спів та колективні танці допомагають таким дітям відчувати соціальну згуртованість.

З матеріалів краще використовувати гуаш (щільна, яскрава), пластилін (м'який), великі формати паперу. Варто уникати складних змішувань кольорів на перших етапах. Ефективними є арттехнології створення простих орнаментів (ритм), малювання за трафаретом, пальцевий живопис.

Розлади аутичного спектра (РАС)

Акцент на передбачуваність, сенсорна безпека, чіткі межі.

Використовуйте матеріали, що не залишають бруду (фломастери, олівці, воскова крейда). Уникайте слизьких або липких текстур, якщо є сенсорний захист.

Підійдуть арттехнології мандалотерапії: чіткі межі кола, малювання за схемою, використання трафаретів дає відчуття структури та безпеки. Лялькотерапія допомагає виразити почуття через посередника-іграшку.

РДУГ (Гіперактивність)

Акцент робити на вихід енергії, зміну діяльності, обмеження вибору.

З матеріалів найкраще підійде вугілля, крейда чи глина (для активної маніпуляції). Використовуйте арттехнології малювання під швидку музику, «малювання в повітрі», техніки зі швидким результатом (наприклад, монотипія).

Необхідно розбивати завдання на модулі по 5–10 хв, надавати можливість працювати стоячи.

Регуляція простору (Створення «острівця тиші»)

В інклюзивному класі важливо пам'ятати про ризик сенсорного перевантаження (занадто гучна музика, яскраве світло, багато голосів).

Тому, якщо дитина з ООП відчуває стрес, дозвольте їй відкласти роботу та просто пом'якшити «сенсорну коробочку» (з крупою, камінцями) або змінити діяльність на просте розфарбовування готового візерунка або мандали, що дає відчуття стабільності.

Важливо зазначити, що вчитель мистецтва не повинен бути експертом з усіх діагнозів. Його завдання — спостерігати за реакцією дитини на матеріал. Якщо дитина з РАС злякалася мокрої глини, ми даємо сухий олівець. Якщо дитина з порушенням зору «розквітла», відчувши фактуру тканини, ми робимо на цьому акцент.

Особливості використання арттехнологій на дистанційних заняттях

Впровадження арттехнологій на віддалених заняттях вимагає від учителя / учительки особливої пильності, оскільки екран монітора створює певний бар'єр між фахівцем та внутрішнім станом дитини.

Етичні ризики та безпека

Головною особливістю дистанційної роботи є обмеженість спостереження за невербальними реакціями учня.

Під час дистанційного заняття в умовах війни варто враховувати, що, можливо, дитина перебуває в стані тривалого стресу. Тоді деякі арттехнології (наприклад, візуалізації із заплющеними очима) можуть викликати важкі спогади, дитина може раптово «потрапити» в травмівну ситуацію реального світу без можливості негайної фізичної підтримки вчителя / учительки. Тому уникайте складних візуалізацій із заплющеними очима, що провокують глибоку регресію, а фокусуйтеся на техніках стабілізації.

Використання цифрових арттехнологій

Дистанційний формат відкриває широкі можливості для застосування технологій медіа-арту, які є дуже привабливими для сучасних підлітків.

Цифровий живопис за допомогою графічних редакторів (Adobe Photoshop, GIMP) дозволяє дітям експериментувати без фізичних наслідків (бруду, зіпсованого паперу), що знижує тривожність і страх помилки.

Фототерапія є чудовим інструментом для дистанційного навчання. Учні / учениці можуть створювати фотоколажі, працювати з особистими архівами або робити терапевтичні знімки навколишнього світу, що сприяє соціалізації та усвідомленню власного «Я».

Медіаарт — створення коротких відеороликів, цифрових історій (коротких аудіовізуальних кліпів, де учень / учениця розповідає про свій досвід за допомогою фотографій, малюнків та музики) сприяє самовираженню, дозволяє донести власну позицію до аудиторії, допомагає ділитися досвідом у безпечний спосіб.

Цифрова анімація — створення нет-арту (нерухомих зображень для інтернету) або мультимедійних презентацій дозволяє підліткам презентувати свої захоплення та результати досліджень у сучасному форматі.

Організація «домашнього» артпростору

Учитель / учителька має враховувати, що дитина працює у своєму звичному середовищі, яке може бути як ресурсом, так і фактором, що відволікає.

Рекомендується орієнтувати учнівство на використання матеріалів, які легко контролювати (олівці, маркери, фломастери), щоб забезпечити відчуття структури та порядку в умовах невизначеності.

Найбільш вдалою формою для дистанційного навчання є створення персонального щоденника-артбука. Оскільки він дозволяє дитині систематично фіксувати свої стани, поєднуючи малюнки, тексти та фото, що виконує роль особистого «терапевта» між уроками.

Порада

Плануючи дистанційне заняття, обов'язково **зберігайте його структуру:**

- 1) короткий онлайн-розігрів;
- 2) творчий процес (цифровий або традиційний);
- 3) рефлексія та обговорення результатів за допомогою доступних засобів зв'язку. Пам'ятайте про правило «тут і тепер» та безпеку дитини у віртуальному просторі.

3.5. Психоемоційний ресурс учителя мистецтва: профілактика виснаження та збереження якості навчання

Тетяна Строгаль

Викладання мистецьких дисциплін — процес постійного емоційного резонансу та співтворчості. Учитель / учителька мистецтва працює найтоншим інструментом — власною душею, запалюючи в учнівства іскру креативності та любові до прекрасного. Парадокс професії полягає в тому, що «горіння» для інших часто призводить до того, що вчитель / вчителька «вигорає» сам / сама. Тому критично важливий аспект професійної майстерності — психоемоційне здоров'я вчительства, що є не примхою, а необхідною умовою якості освітнього процесу: виснажений педагог не здатен створити атмосферу натхнення для уроків мистецтва. Поступово вигорання перестає бути просто емоційним станом, а починає руйнувати різні сфери життя.

Характерні ознаки руйнівних процесів: напруга, нервозність, тривожність, апатія, неконтрольований гнів, почуття туги, пригніченості, незадоволення, відсутність бажання радіти, загострення хронічних захворювань, порушення сну, погіршення самопочуття та зовнішнього вигляду, порушення комунікації з оточуючими тощо.

Розгляньмо **п'ять способів** зниження рівня стресу та негативних станів, апелюючи до можливостей музичного мистецтва.

Зверніть увагу!

Запропоновані прості способи може використовувати вчитель / вчителька в роботі над собою індивідуально чи / та спільно з колегами, для того щоб нівелювати емоційне вигорання; а також спільно з учнівством 5–6-х класів — для зняття втоми, запобігання стресовим станам тощо. Якщо йдеться про учнівство, то використовувати ці способи, прийоми й техніки можливо на уроках (наприклад, під час коротких емоційних «зупинок» за потребою, щоб не порушувати опанування навчальної теми) або ж поза уроками передбачити спеціальні музично-терапевтичні хвилинки, але ненав'язливо, у процесі бесід на будь-яку цікаву учнівству тему.

1. **Музично-психологічний масаж.** Передбачає слухання контрастної музики, яка вмикатиме різні механізми (вивільнення, захисту тощо) в організмі.

Для початку виберіть музичну композицію, яка викликає зазвичай бурхливі емоції: це може бути «Мелодія» М. Скорика, хіт гурту «Океан Ельзи», «Елегія» М. Лисенка тощо. Прослухавши твір, змініть мелодію на діаметрально протилежну за настроєм: спокійну — на бурхливу, мажорну — на мінорну, спокійну — на активну, швидку тощо. Це дозволить швидко перезавантажити психіку та позбутись негативних переживань, підвищити мотивацію, віднайти нові смисли.

2. **Спільне музикування.** Спільне музикування є методом активної музичної терапії. Техніки спільного музикування передбачають не лише вивільнення негативних почуттів від неякісного спілкування, пережитого стресу, втоми від невизначеності, а й пошук нових контактів, нових сенсів та опор для подальшого пошуку себе. Спільна вокальна або інструментальна імпровізація, наприклад, дає можливість працювати з емоціями; спільне виконання готової композиції з іншими людьми, навіть незнайомими або малознайомими, вчить дослухатись до тих, хто поруч, будувати діалог, шукати точки дотику (коли вербальне спілкування неможливе або утруднене). Колективний спів допомагає позбуватись наслідків стресу на фізичному рівні, вивільнює колосальну енергію, дає наснагу, силу та мотивацію для нових звершень.

Варіанти технік:

- **«Передай звук»**

Виконується в колі. Учитель / учителька або хтось із учнівства починає тихенько тонути на одній висоті і, повертаючись до сусіда / сусідки, «передає» йому / їй звук. Звук «передається» по колу та повертається до того, хто з самого початку його створив. Формуючи груповий унісон, можна знижувати рівень тривожності, повертати концентрацію та навіть керувати емоційним станом групи.

- **«Доспівування пісні»**

Група продовжує працювати в колі. Перший учасник / учасниця розпочинає співати пісню, наприклад: «Українці, ми єдина сім'я» (муз. В. Будейчука, сл. І. Зінковської), «Подаруй свою усмішку» (Н. Май) чи «Вір у дива» (Н. Май). На другому колі можна додавати рухи (body percussion).

- **«Передай ритм»**

Вибрати один цікавий ритм або улюблену пісню і спробувати відтворити її ритм, використовуючи різні частини тіла. Так ми включаємо тілесність, що особливо ефективно, якщо нещодавно переживалося хвилювання чи стресова подія. Робота з тілом повертає відчуття «тут і зараз», дає відчутну безпеку та впевненість.

- 3. Серійне малювання під музику.** Цей спосіб дозволяє знімати стрес, вивільняти негативні емоції, розвивати концентрацію та увагу, знаходити рішення. Найвідоміші прийоми малювання під музику — це дудлінг, зентангл, проте існує ще акватипія, малювання пальцями, нанесення рівномірних синхронних мазків густою гуашшю тощо.

Зверніть увагу!

Підбираючи музику для цих технік, варто враховувати, що музика бароко, український фольклор чи просто улюблена композиція дитини ефективно допомагають знати напругу та заспокоїтись. Для емоційної розрядки краще вибирати динамічні композиції, проте таке малювання має бути короткостроковим, щоб не виснажувати психіку. Завершувати варто спокійною музичною композицією в поєднанні з промальовуванням бажаних емоційних станів.

4. Робота з тілом.

Учені Британського університету створили [цікавий трек](#), який, за результатами досліджень, може знижувати рівень стресу на 65%.

Використовуючи зазначену музику як фон, спробуйте дослідити власне тіло, наприклад, його положення в просторі, або уважно відслідкувати окремо, як рухається ліва та права рука, голова, ліва та права нога, корпус тощо.

Намалюйте у просторі власний емоційний стан за допомогою певних частин тіла (плечей, колін, голови чи інших). *На що він схожий? Який образ виникає в уяві?*

Застосуйте практику промальовування почуття вдячності через тіло: «написати тілом» ім'я людей, яким ви вдячні за щось, або зобразити «серце» чи сонце як символ вдячності.

Через роботу з тілом можна ставити цілі на найближче майбутнє. Наприклад, під повільну або динамічну композицію уявіть рух до цілі, її конкретний образ або наявні у вас ресурси та виразіть їх через рух. Така практика дозволяє усвідомити та конкретизувати цілі, проаналізувати наявні ресурси та побачити, чого саме не вистачає для досягнення результату.

Зверніть увагу!

Тілесну імпровізацію мозок сприймає як перший крок до результату, а тому людина швидше включається в процес і частіше досягає бажаного. Техніки тілесної імпровізації допомагають зняти емоційну напругу, концентруватись на важливому, вибудувати чіткий план дій. Робота з тілом — тривалий процес, проте достатньо кількох хвилин на день, щоб вже за тиждень відчувати перші зміни.

6. **Вокальна аеробіка.** Поєднання вокалотерапії та звукової терапії дозволяє працювати з різними емоціями — генерувати подив, радість, проявляти задоволення, а також звільнитись від накопиченої агресії, злості, образ тощо. Зокрема, робота з глибоким діафрагмальним диханням дозволяє поліпшити фізичне самопочуття, сприяє покращенню психологічного здоров'я, додає впевненості.

Зверніть увагу!

Заняття вокалом чудово працюють з рівнем стресу, але для цього необхідно розуміти, які саме вокальні техніки допомагають тій чи іншій людині.

Пропонуємо невелику «музичну аптечку», яка перевірена практиками-арттерапевтами та за своїм емоційним змістом не нашкодить учнівству. Учитель / учителька може використовувати її протягом дня для профілактики виснаження та відновлення психологічного здоров'я, свого і своїх учнів / учениць.

Музичні твори для зниження занепокоєння та тривоги:

- український фольклор, наприклад: «Ой ходила дівчина бережком», «Била мене мати», «Місяць на небі», «Ти ж мене підманула», «Чорнії брови, карії очі» (пісні без драматичного сюжету, споглядальна лірика, теми кохання);
- Л. ван Бетховен — фінали сонат № 14 і № 23;
- Ф. Шопен — Етюд № 4;
- В. Сильвестров — «Багателі»;
- К. Дебюссі — «Світло місяця» («Clair de Lune»).

Музичні твори, за допомогою яких можна генерувати стан спокою:

- Й. С. Бах — Концерт № 5 фа мінор;
- Ф. Шуберт — «Аве Марія»;
- В. Белліні — «Каста Діва»;
- Е. Гріг — «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт»;
- В. А. Моцарт — Концерт для фортепіано № 23, II частина «Адажіо».

Музичні твори, які сприяють подоланню депресії та суму:

- В. А. Моцарт — «Реквієм»;
- Л. ван Бетховен — Соната № 14, I частина;
- Й. Брамс — «Німецький реквієм»;
- Дж. Верді — «Реквієм»;
- Г. Малер — Симфонія № 5, IV частина «Адажіетто»;
- А. Пярт — «Пам'яті Бріттена»;
- С. Барбер — Адажіо для струнних;
- Ф. Шопен — Ноктюрн до мінор;
- Я. Сібеліус — «Сумний вальс»;
- А. Дворжак — Слов'янський танець мі мінор;
- Л. Ейнауді — «Nuvole Bianche»;
- Йірума — «River Flows in You».

Заспокійлива музика:

- Й. С. Бах — Бранденбурзький концерт № 2 (Andante);
- Л. ван Бетховен — «До Елізи»;
- М. Брух — Скрипковий концерт № 1 (Adagio);
- А. Вівальді — Концерт для флейти з оркестром № 3, II частина (Gardellino);
- М. Лисенко — Елегія № 3, ор. 41;
- П. Масканьї — Опера «Сільська честь», Intermezzo;
- Ф. Шопен — Ноктюрн ор. 9 № 1, сі-бемоль мінор;
- Ф. Шуберт — Серенада.

Музичні твори, які підтримують оптимістичний позитивний настрій:

- Й. С. Бах — Концерт для двох скрипок зі струнним оркестром, ре мінор (Vivace);
- Ж. Бізе — Увертюра до опери «Кармен»;
- Е. Гріг — «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт»;
- А. Дворжак — Концертна увертюра «Карнавал»;
- В. А. Моцарт — Маленька нічна серенада (Allegro); увертюра до опери «Весілля Фігаро»; увертюра до опери «Чарівна флейта»;
- Дж. Россіні — увертюра до опери «Севільський цирульник»;
- Й. Штраус-син — Вальси.

Разом з молодшими підлітками варто слухати сучасну музику, яка їм відгукується та впливає на формування національної свідомості, вселяє оптимістичність, як от : ONUKA — «Місто» або «Зеніт», Go_A — «Шум», Jerry Heil — «Козацькому роду», Kola — «Біля серця», ДахаБраха — «Шо з-под дуба», Kalush Orchestra — «Стефанія» та інші.

Зверніть увагу!

Окрім терапевтичного ефекту, музика може і нашкодити, якщо неправильно дібрати музичні номери для слухання та виконання.

Існує свого роду **«Стоп-лист»: що НЕ вмикати** (техніка емоційної безпеки). Яких творів краще уникати?

1. Тривожних сирен в аранжуванні. Зараз багато пісень починаються зі звуку повітряної тривоги. Для школи це табу, бо може призвести до ретравматизації.
2. Занадто низьких басів (саб-бас). Звуки, від яких дрижать вікна, тіло може сприйняти як вибухову хвилю.
3. Пісень із текстами про смерть / кров. Навіть якщо вони патріотичні (наприклад, «Пливе кача»). У школі ми працюємо на життя, а не на оплакування (окрім спеціальних днів пам'яті). На перервах і уроках дітям потрібен ресурс вітальності, а не скорботи.

Порада

Запропонуйте учнівству створити свій «Плейлист сили». Наприклад, можна дати дітям завдання: скинути в спільний чат одну пісню, яка допомагає їм вранці встати з ліжка й посміхнутися. Із цього списку вчитель / учителька сконструює класний плейлист, який вмикатиме на перервах. Це дасть дітям відчуття, що їх чують і їхні смаки важливі.

Підтримка психоемоційного ресурсу — це професійна відповідальність кожного вчителя / вчительки мистецтва. У світі, де рівень стресу постійно зростає, здатність зберігати внутрішню рівновагу, свою та учнівства, стає тим фундаментом, на якому будується якісна та безпечна освіта. Нехай запропоновані вправи та музичні рекомендації стануть надійними супутниками у щоденній праці.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

 ОСВІТОРІЯ

**EDUCATION
CANNOT
WAIT**